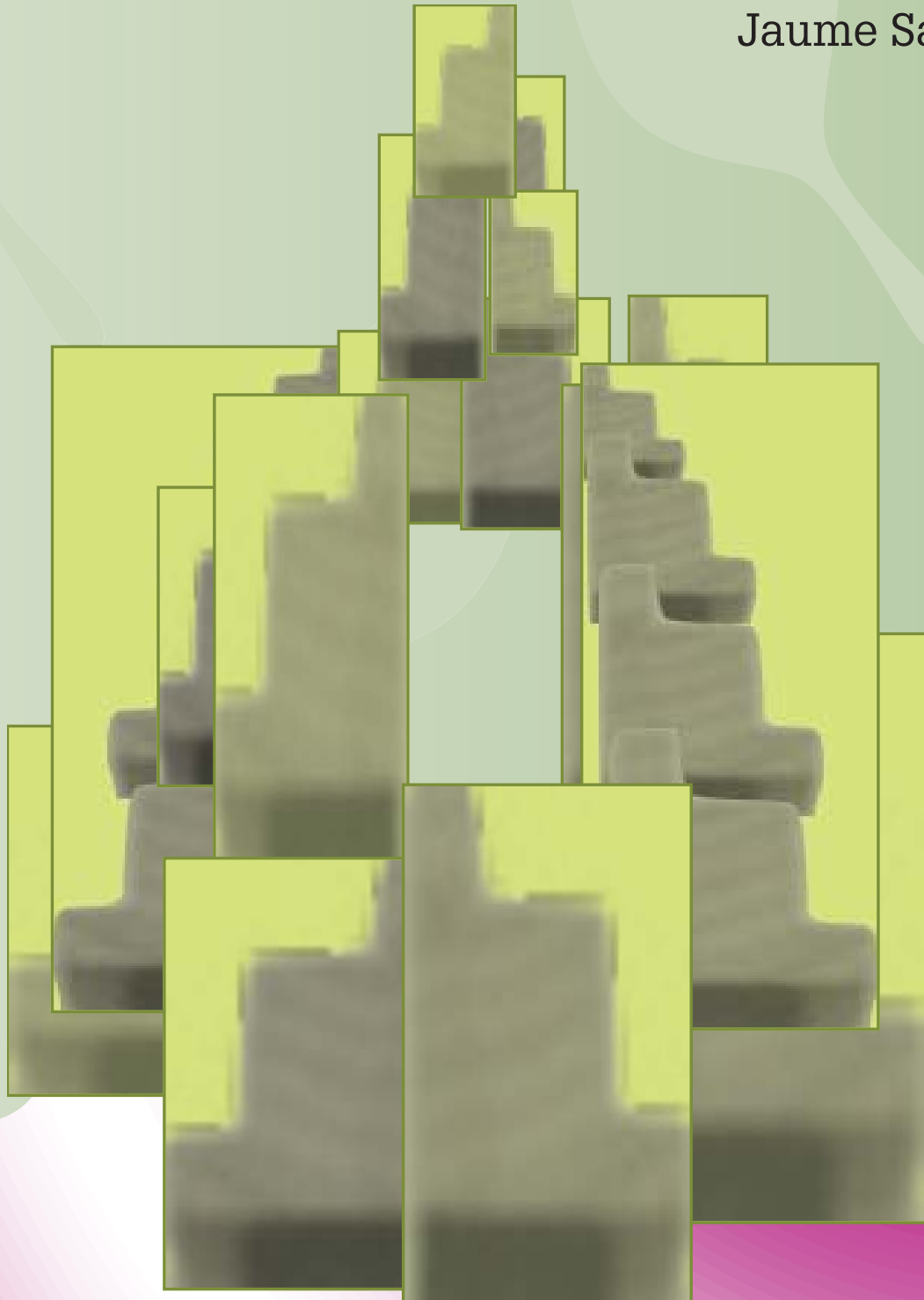

Educació i desenvolupament rural als segles XIX-XX-XXI

Editors

Núria Llevot
Jaume Sanuy

INSTITUCIONS SOCIALS I POLÍTiques I L'EDUCACIÓ AL MÓN RURAL. DE LA CRISI FINISECULAR A LA CRISI DE L'AGRICULTURA FAMILIAR (1870-1940/50)

Enric Vicedo Rius
Universitat de Lleida
vicedo@historia.udl.cat

RESUM

L'estudi analitza les aportacions a l'educació de la pagesia per part d'associacions pageses i institucions públiques. Educació que fa referència a la formació agronòmica de la pagesia, però també a altres aspectes com l'economia domèstica o a activitats complementàries. En la primera part, es desenvolupen les realitzacions a Anglaterra i els Estats Units; en la segona part s'analitza el cas català, amb especial esment a les Terres de Lleida.

PARAULES CLAU

Educació, cooperativisme, estacions experimentals, extensió agrària, Anglaterra, Estats Units, Catalunya, 1870-1940/50

RESUMEN

El estudio analiza las aportaciones a la educación del campesinado por parte de asociaciones campesinas e instituciones públicas. Educación que hace referencia a la formación agronómica del campesinado, pero también a otros aspectos como la economía doméstica o actividades complementarias. En la primera parte, se desarrollan las realizaciones en Inglaterra y Estados Unidos; en la segunda parte se analiza el caso catalán, con especial mención a las Terres de Lleida.

PALABRAS CLAVE

Educación, cooperativismo, estaciones experimentales, extensión agraria, inglaterra, Estados Unidos, Cataluña, 1870-1940 / 50.

ABSTRACT

The study analyzes the contributions to the education of peasantry by peasant associations and public institutions. Education that refers to the agronomic training of the peasantry, but also to other aspects such as the domestic economy or complementary activities. In the first part, the achievements are developed in England and the United States; In the second part, the Catalan case is analyzed, with special mention in the Terres de Lleida.

KEYWORDS

Education, cooperatives, experimental stations, agrarian extension, England, United States, Catalonia, 1870-1940 / 50.

1. LA FORMACIÓ TRADICIONAL EN EL MÓN PAGÈS EUROPEU

Un dels fets característics del període que estudiarem és la creixent intervenció de l'estat i d'altres institucions en la formació i educació de les persones que viuen i treballen en el món rural. Aquest és l'objecte de la present conferència inaugural. Però, i abans? Com rebia la pagesia els coneixements agronòmics i les tècniques adequades per a la seva aplicació pràctica?

El marc familiar seria la primera “escola de capacitació agrària”, però també d'aprenentatge d'altres activitats necessàries perquè la família pogués sobreviure, donada la presència majoritària de petita pagesia en l'Europa de l'Antic Règim i en bona part de l'època contemporània. I era un aprenentatge empíric que incloïa dos conjunts de coneixements pel que fa a la pràctica agrària:

1. Els coneixements generals del funcionament dels cicles naturals. Sense tenir formalitzat un concepte d'ecosistema com ho fa la moderna ecologia, la pagesia actuava —sempre que podia— com a gestora d'un ecosistema creat per l'home, és a dir secundari, la parcel·la. Les necessitats d'aigua i la gestió d'aquesta, els sistemes de drenatge, els mètodes de fertilització, les rotacions de cultius per tal d'evitar un esgotament de la terra, etc.

2. L'aplicació d'aquests principis generals a la realitat concreta que cada família pagesa havia de gestionar. Segons les característiques agroecològiques d'un determinat espai de cultiu, la pagesia havia adaptat la seva pràctica agrària de manera empírica a aquests espais i a les seves transformacions. En altres paraules, un membre de la pagesia dels secans de l'Urgell no podia realitzar la mateixa pràctica agrària si hagués de treballar la zona de la séquia del Cup de Balaguer, de la de Fontanet a l'horta d'Alcoletge, o a les valls del Pirineu. La idea d'una pagesia que empra sempre una mateixa manera de fer, immutable en el temps, és una “llegenda urbana”, i mai millor dit! Només el desconeixement sobre

el món pagès i la dificultat que genera la insuficiència de fonts històriques en etapes anteriors a la que considerarem en aquest treball han pogut alimentar una interpretació, que avui en dia ja no s'accepta. Veurem més endavant, ja dins del nostre període històric considerat, com els emigrants europeus —irlandesos, grecs i d'altres indrets— que arriben als Estats Units a la segona meitat del segle XIX acaben deteriorant milions d'hectàrees ja que no disposen dels coneixements agronòmics que permetin adaptar els ecosistemes naturals primaris a ecosistemes agraris secundaris.

Un segon nivell d'aprenentatge estaria constituït per totes aquelles activitats necessàries per al sosteniment, supervivència i millora de les unitats familiars pageses. En general, era la dona qui suportava gran part d'aquestes activitats, a més de la maternitat estricta. La dona, les nenes —a partir d'una determinada edat— i noies realitzaven tota una sèrie de tasques encaminades a l'alimentació, el vestir, la venda al mercat setmanal si era el cas, l'elaboració de conserves i derivats dels productes agraris, com melmelades, licors, i un llarg etcètera. I tot això a més de la participació intensiva en la verema, la recollida de les olives, el cultiu de l'hort i el suport a tota mena de moments de màxim treball estacional, com la sega.¹

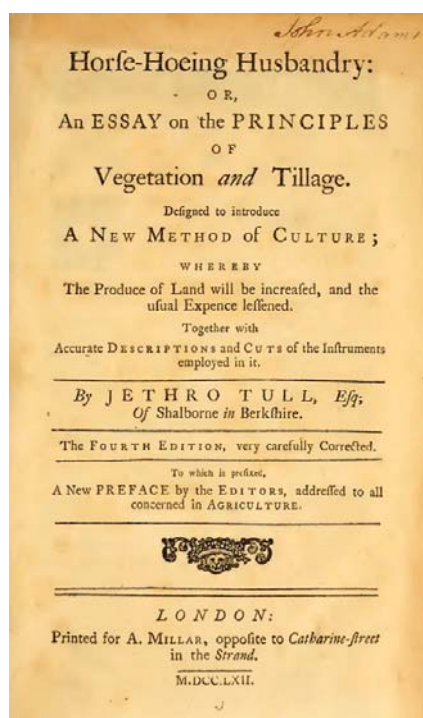
En les aliances matrimonials, quan la família pagesa no gaudia de massa terra i l'herència era per al fill, les noies aportaven estalvis realitzats mitjançant haver treballat com a mossetes i mosses, els ingressos per activitats com per exemple la verema en altres poblacions, i sens dubte l'aprenentatge efectuat en la pròpia casa sota el model de la mare. Era una societat en la qual s'exigia a la dona una participació molt més gran que a l'home pel que fa al treball necessari per a la reproducció —i millora si era possible— de la unitat familiar pagesa. Només en les societats que desenvoluparen una forta protoindústria² es produí l'anomenat “retorn de l'home a casa”, és a dir, en moments de poques activitats al camp o de mal temps la possibilitat de treballar a la indústria domèstica implicava que l'home ja no tenia excusa per anar a la taberna.

En les societats europees en què predominaven els camps oberts i la població vivia en pobles i no dispersa hi havia una nova via de formació agrària que seria la de la imitació. Si s'incorpora un nou cultiu en una rotació i el resultat és econòmicament millor, no hi ha dubte que poc a poc, per imitació, altres veïns aniran voluntàriament incorporant els nous cultius i rotacions.

Aquesta seria la manera en què es va desenvolupar la revolució agrària anglesa per part dels petits i mitjans pagesos (els “yeoman”) en els camps oberts (“openfields”) durant el segle XVII i fins mitjan segle XVIII. Està sòlidament demostrat que, en contradicció amb l'explicació tradicional que atorgava el protagonisme als camps tancats (“enclosu-

1. VICEDO RIUS, ENRIC, (2006), “El món pagès”, a GARRABOU, RAMON. (COORD.) I GIRALT, EMILI (DIR.), *Història agrària dels Països Catalans*, v. 4, pp. 465-504, Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca - Universitats dels Països Catalans, 2006.

2. DIVERSOS AUTORS, *Industrialización antes de la industrialización*, Barcelona: Crítica, 1986.

res”), foren aquells els que incorporaren nous cultius com la trepadella, els naps i el trèvol. En un primer moment, especialment amb la trepadella, la incorporació del cultiu era voluntari. Ho explica amb força detall Robert Allen pel que fa al poble d’ Spelsbury.³

Hem de tenir ben present que la revolució agrària anglesa del segle XVII desenvolupa rotacions amb menys guaret o sense i amb la incorporació de plantes farratgeres, innovacions que ja havia començat a incorporar en el segle anterior els Països Baixos.⁴ I aquesta realitat continuarà en el desenvolupament del nord d’Europa durant el segle XVIII⁵.

Les màquines de Jethro Tull, en concret la sembradora mecànica i l’aixada tirada per cavalls, s’introduiran molt limitadament durant l’expansió del segle XVIII. Les seves propostes tècniques anaven dirigides a sectors més benestants del món rural. Si bé les “enclosures” no

són, com he vist, les pioneres de la revolució agrària anglesa, sí que ho són en la creació de la propietat privada i les relacions de producció capitalistes en front dels “openfields” en el marc del règim comunal. En aquelles explotacions una certa incorporació de màquines per estalviar treball es dona abans de la segona meitat del segle XIX, quan tant Anglaterra com els Estats Units experimenten un procés d’introducció de màquines tirades per força animal.⁶ El seu llibre recopila coneixements agronòmics de l’època, la qual cosa li permet difondre tota una sèrie de pràctiques agràries. Amb alguns problemes conceptuals, com és la poca importància que dona a la fertilització, quan seria un element clau, especialment en aquelles terres menys dotades.

Avancem el problema central que tindran els immigrants que colonitzen els Estats Units a partir del segle XIX. La repetició d’un mateix cultiu (blat, panís, cotó,...) en un mateix camp any rera any implicarà l’esgotament de la terra. No es tracta només de promoure la utilització d’adobs químics i minerals, sinó, sobre tot, d’emprar les rotacions de cultius —amb o amb reduït guaret— que protagonitzen les revolucions agràries holan-

3. ALLEN, ROBERT., “Revolución en los campos. La reinterpretación de la Revolución Agrícola Inglesa”, *Historia Agraria*, 26, pp. 13-32. Ídem, (2004), *Revolución en los campos. La reinterpretación de la revolución agrícola inglesa*, Monografías de Historia Rural, SEHA. Zaragoza: Prensas Universitarias de Zaragoza, 2002.

4. SLICHER VAN BATH, B. H., *Historia Agraria de Europa Occidental, 800-1850*, Barcelona: Península, 1974.

5. CHORLEY, G.P.H., “The Agricultural Revolution in Northern Europe, 1750-1880: Nitrogen, Legumes, and Crop Productivity”, *Economic History Review*, vol. XXXIV-1, (1981), pp. 71-93.

6. COCHRANE, W.W., *The Development of American Agriculture. A Historical Analysis*. University of Minnesota Press, 1993.

desa i anglesa de l'edat moderna, rotacions que en formes no tan intensives caracteritzen també les hortes catalanes i de les terres de Lleida, on la presència dels llegums per a l'alimentació humana i/o animal nitrogena la terra, i sovint amb graus de guaret, abans de la introducció dels adobs químics i minerals a partir del darrer terç del segle XIX.⁷

2. L'ENDARRERIMENT PENINSULAR, MITE O REALITAT?

L'objectiu d'aquest treball és analitzar pel període 1870-1940/50 el desenvolupament de la formació en el món rural, i fer-ho des d'una perspectiva comparada: el món anglosaxó i Catalunya. La cronologia final és aproximada: 1950s per al conjunt d'Espanya i 1940s època d'emergència rural als Estats Units resultat de l'impacte de la crisi finisecular que augmenta dràsticament les execucions hipotecàries i el consegüent augment dels parcers, propietaris que han perdut la terra.

Hom podia pensar que el marc institucional espanyol presentava limitacions que no es trobaven a Anglaterra o als Estats Units, on les institucions del liberalisme estarien plenament consolidades. Ramon Garrabou⁸ ha desenvolupat una interpretació del canvi institucional a Espanya segons la qual la reforma liberal no feu altra cosa que crear el marc institucional adequat pel desenvolupament d'una societat liberal i una economia capitalista. Ni més ni menys que el que havien fet les societats properes a la nostra. Només amb el desenvolupament de la primera gran crisi capitalista, la crisi finisecular —a partir dels anys 1870 i fins finals segle XIX—, trobem que els estats —també l'espanyol— intervenen per entendre i posar remei a la crisi. El primer terç del segle XX és un segle expansiu amb progressos evidents en el món rural.⁹ I l'aparició de noves institucions, com el sindicalisme i el cooperativisme.

La Guerra Civil i la posterior autarquia franquista trenquen aquesta línia de creixement i situen l'economia espanyola en una situació difícil.¹⁰ La dècada de 1940 serà la darrera en què el nivell de preus agraris permet que l'agricultura tradicional es defensi, cosa que no serà possible a partir dels anys 1950, quan l'emigració camp-ciutat, i a la dels 1960 s'hi afegeix l'emigració a l'estranger, impliquen salaris elevats que exigeixen una mecanització.¹¹

7. VICEDO RIUS, ENRIC, *Les terres de Lleida i el desenvolupament català del set-cents. Producció, propietat i renda*, Barcelona: Crítica, 1991. PUJOL, J., "La difusión de los abonos minerales y químicos hasta 1936: El caso español en el contexto europeo", *Historia Agraria*, 15, 1998, pp. 143-182.

8. GARRABOU, RAMON (2001), "Crecimiento agrario, atraso y marco institucional", en DIVERSOS AUTORS, *El pozo de todos los males. Sobre el atraso en la agricultura española contemporánea*, pp. 215-243. Barcelona: Crítica.

9. DIVERSOS AUTORS (1985), *Historia agraria de la España contemporánea*. 3 vols. Barcelona: Crítica.

10. SIMPSON, JAMES (1997), *La agricultura española (1765-1965): la larga siesta*, Madrid: Alianza Editorial.

11. NAREDO, JOSE MANUEL (1996): "Crisis de la sociedad agraria tradicional", en *La evolución de la agricultura en España (1940-1990)*, pp.115-159. Granada: Publicaciones de la Universidad de Granada.

3. ANGLATERRA I ELS ESTATS UNITS I LA FORMACIÓ DEL MÓN RURAL

Robert Owen és una figura clau per a la promoció de l'educació i per al desenvolupament del cooperativisme. Analitzarem, ara, com els seus plantejaments acaben incorporant-se al món cooperatiu agrari.

Robert Owen i la utopia social

Robert Owen (1771-1858).

L'1 de gener de 1816 Robert Owen (1771-1858) inaugurava l' *Institute for the Formation of Character*, a la població de New Lanark, Escòcia.¹² New Lanark va ser fundada el 1785 per David Dale (1739-1806) com a colònia industrial, que fabricava productes de cotó emprant energia hidràulica i incorporant habitatges per als obrers. A partir de 1800 Robert Owen, gendre de Dale, s'ocupà de la colònia i començà una experiència de socialisme utòpic. Setze anys més tard en la inauguració de l'Institut per a la Formació del Caràcter fa un llarg discurs, del qual destaquem dos paràgrafs,

Els principis, però, sobre els quals es basa el nou sistema, condueixen a una conducta molt diferent. Ells fan evident que quan els homes estan “en la pobresa”, quan cometen delictes o accions perjudicials per a ells mateixos i per als altres, i quan estan en estat de misèria, han d'haver-hi causes substancials per a aquests lamentables efectes; i que, en comptes de castigar o enutjar-se amb els nostres companys, perquè han estat sotmesos a una existència tan miserable, hauríem de compadir-los i simpatitzar amb ells, i pacientment per detectar les causes d'on procedeixen els mals i intentar descobrir si no es pot eliminar. Aquest va ser el curs que vaig adoptar. No vaig buscar el càstig de cap delinqüent, ni sentia ràbia per la teva conducta en contra del teu propi bé; i quan, aparentment, era sever i decisiu, no vaig actuar amb un sol sentiment d'irritació contra qualsevol individu. Vaig investigar desapassionadament la font dels mals amb els quals et vaig veure afligit.¹³

12. Més tard intentà establir una comunitat igualitària a New Harmony, Indiana (1824-28). Fins i tot frissà per establir els principis comunitaris a part de la nova república de Mèxic.

13. The principles, however, upon which the new system is founded, lead to a very different conduct. They make it evident, that when men are in poverty, —when they commit crimes or actions injurious to themselves and others,— and when they are in a state of wretchedness, —there must be substantial causes for these lamentable effects; and that, instead of punishing or being angry with our fellow-men because they have been subjected to such a miserable existence, we ought to pity and commiserate them, and patiently to trace the causes whence the evils proceed, and endeavour to discover whether they may not be removed. This was the course which I adopted. I sought not the punishment of any delinquent, nor felt anger at your conduct in opposition to your own good; and when apparently stern and decisive, I was not actuated by a single feeling of irritation against any individual. I dispassionately investigated the source of the evils with

En síntesi es tracta d'entendre les arrels socials que porten a determinades actituds i actuacions i intentar resoldre-les per una via educativa més que repressiva. Owen no pensa només en termes locals. En les primeres línies del seu discurs explica que l'objectiu es refereix "al confort immediat i al benefici de totes els habitants d'aquest poble", i afegeix de tot el barri, al llarg dels dominis britànics i a la "millora gradual de totes les nacions del món".

La Rochdale Society of Equitable Pioneers

L'impacte d'aquestes idees fou molt gran, especialment a través de la Rochdale Society of Equitable Pioners.¹⁴ L'"èxit" no sense dificultats d'aquesta cooperativa de teixidors, creada el 15 d'agost de 1844 a la població de Rochdale en el límit del Lancashire i el Yorkshire va ser un estímul per al moviment cooperatiu a Anglaterra i també als Estats Units, on són freqüents les referències a la Rochdale Society com a inspiradora.

Original Members of the Rochdale Equitable Pioneers Society Limited

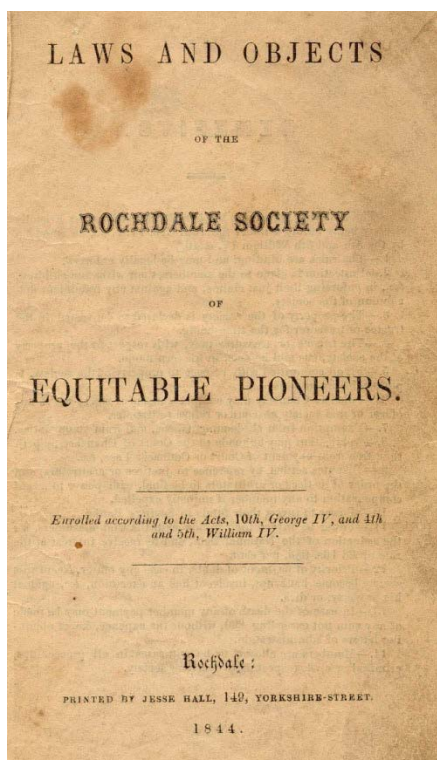
This chart was revised and compiled by Dorothy Greaves,
from a chart originally devised by J F Schill Laah Copes and G E Crossley.

Name:	Occupation in 1844:	Persuasion:	Died:	Aged:	Buried:
Miles Ashworth	Flannel Weaver (later Watchman)	Chartist	13 April 1868	76	Rochdale Cemetery
Samuel Ashworth	Flannel Weaver	Chartist	2 February 1871	46	Rochdale Cemetery
James Bamford	Shoe Maker	Congregationalist	22 March 1879	54	Smallbridge Church
John Bent	Tailor	Socialist	25 March 1894	77	Rochdale Cemetery
David Brooks	Block Printer	Chartist	24 November 1882	79	Milnrow Parish Church
John Collier	Engineer	Socialist	24 November 1883	75	Rochdale Cemetery
William Cooper	Flannel Weaver	Socialist	31 October 1868	46	Rochdale Cemetery
James Daly	Joiner	Socialist	29 December 1849	37	SS Transit Mid Atlantic
John Garside	Cabinet Maker	Socialist	29 October 1862	63	Rochdale Cemetery
George Healey	Silk Manufacturer	Socialist	27 December 1899	82	Bowness Cemetery, Windmere
John Hill	Carpenter	Unitarian	23 December 1899	85	Rochdale Cemetery
John Holt	Slubber	Chartist	3 April 1852	74	Rochdale New Burial Ground
Charles Howarth	Warper (later Manufacturer of Washing Soda)	Socialist	25 June 1868	54	Heywood Cemetery
Benjamin Jordan	Pattern Maker (later Inn Keeper)	Chartist	16 July 1904	79	Rochdale Cemetery
John Kershaw	Collier	Chartist	9 November 1893	75	Whitwood Cemetery, Normanton
James Maden	Flannel Weaver	Chartist	25 October 1873	70	Bacup Cemetery
William Mallalieu	Woollen Waste Worker (later Book Keeper)	Socialist	14 June 1863	67	Dean Head Cemetery, Ripponden
James Manock	Flannel Weaver	Chartist	25 March 1877	79	St. Clements Church
Benjamin Rudman	Flannel Weaver (later Scotch Draper)	Chartist	19 April 1876	63	Rochdale Cemetery
John Scowcroft	Hawker	Unitarian	11 March 1870	85	Rochdale Cemetery
Joseph Smith	Woolsorter	Socialist	16 November 1888	65	Nantwich Cemetery
James Smithies	Woolsorter (later Owner of Wool Sorting Business)	Socialist	27 May 1869	50	Rochdale Cemetery
James Stranding	Flannel Weaver	Socialist	18 June 1872	68	Rochdale Cemetery
Robert Taylor	Flannel Weaver	Socialist	27 July 1877	77	Rochdale Cemetery
William Taylor	Power Loom Overlooker	Socialist	15 July 1854	40	Rochdale New Burial Ground
James Tweedale	Clogger	Socialist	1 June 1886	67	Rochdale Cemetery
Samuel Tweedale	Emigrated to New Zealand and then to Australia				
James Wilkinson	Shoe Maker	Unitarian	9 May 1858	71	Rochdale Cemetery

Font: Rochdale Pioners Museum. <https://www.rochdalepioneersmuseum.coop/wp-content/uploads/2012/03/rochdalePioneersOriginalMembers.pdf>, consultat el 28-06-2018.

which I saw you afflicted. OWEN, ROBERT (1816), *An Address to the Inhabitants of New Lanark*, London. Available in *the informal education archives*: http://www.infed.org/archives/e-texts/owen_new_lanark.htm. Last updated July 08, 2014. Consultat el 16 de juny de 2018.

14. *Our Story. Rochdale Pioneers Museum*, <https://www.rochdalepioneersmuseum.coop/learning-resources/story/>, consultada el 16-06-2018.

Com es pot comprovar, la majoria dels membres fundadors són socialistes —owenistes, s'entén— i també hi ha una presència significativa de “cartistes”, moviment que reivindicava drets polítics per a la classe treballadora. Quant als oficis, hi ha un nombre significatiu de teixidors de franel·la, especialització tradicional de Rochdale que estava rebent la competència de les noves indústries del cotó.¹⁵

Es poden resumir en set punts les línies bàsiques del funcionament de la Rochdale Society.

1. Obert a nous membres. Els 140 membres de 1848 havien esdevingut 600 el 1850. La fallida del The Rochdale Savings Bank el 1849 feu que molts veïns optaren per comprar accions de la Rochdale Society of Equitable Pioneers. El banc esmentat era d'un industrial que invertí els estalvis de la gent en la indústria, arruinant la banca.

2. Control democràtic (un home, un vot). I els mateixos drets pel que fa als sexes. Aquesta idea donava seguretat als nous socis.

3. Pagament d'un limitat interès del capital. Es paga un 3,5 % d'interès per les accions abans de repartir el guany.

4. Distribució del guany de la botiga en funció de les compres. Som davant d'un concepte nou com és el dividend sobre les compres.

5. Neutralitat política i religiosa.

6. Comerç en efectiu.

7. Promoció de l'educació. Disposà d'una biblioteca i es realitzaren diverses activitats docents, entre les quals destaca la “invenió” de l'Extensió Universitària, a partir del curs sobre astronomia del professor Stuart de Cambridge.

En una formulació publicada a l'almanac dels pioners es detallaven alguns d'aquests i altres aspectes¹⁶:

Que el capital ha de ser propi i oferir un tipus fix d'interès.

Que només els proveïdors més purs siguin lliurats als membres.

Que s'ha de donar el pes i la mesura completa.

15. ROCHDALE PIONEERS MUSEUM. TOAD LANE, *La Cuna de la Cooperación*. https://www.rochdalepioneersmuseum.coop/wp-content/uploads/2012/03/toadLaneBrochure_spanish.pdf, consultada el 28-06-2018. *The Statutes of the Rochdale Equitable Pioneers' Society*. 1844. Rochdale: Rochdale Equitable Pioneers' Society.

16. <https://www.rochdalepioneersmuseum.coop/about-us/the-rochdale-principles/>, consultat el 11 de juliol de 2018.

Que s'hagin de cobrar els preus del mercat i no es donen crèdits ni es demanen.
 Que els beneficis s'hagin de dividir proporcionalment a la quantitat de compra realitzada per cada membre.
 Que el principi d' "un vot, un membre" s'apliqui en el govern i la igualtat dels sexes en la pertinença.
 Que la direcció estigui en mans d'oficials i comitès elegits periòdicament.
 Que s'hagi d'assignar un percentatge definit de beneficis a l'educació.
 Que es presentin declaracions freqüents i balanços als membres.

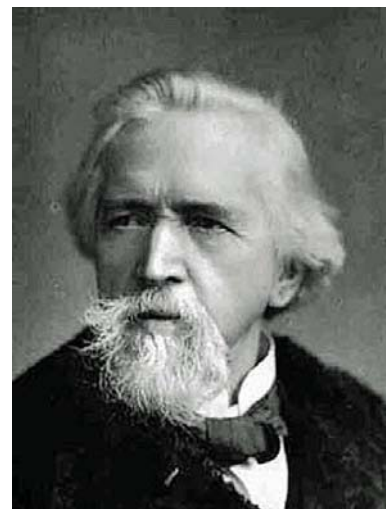
En la mateixa font es relaten els valors i els principis que mouran el moviment cooperatiu mundial.

D'aquesta formulació de principis volem destacar alguns aspectes claus en allò que serien aportacions de la Rochdale Society a l'educació dels cooperativistes:

- S'ha de treballar amb capitals propis que han de ser remunerats amb un tipus d'interès fix. Ni es demanen ni es deixen crèdits.
- Transparència en els comptes que han de ser fets per membres elegits periòdicament.
- Caldrà destinar un percentatge dels beneficis a l'educació. Un cop pagats els interessos fix de les accions i reservat aquest percentatge i altres despeses, es repartirà el guany segons les compres fetes pels socis a la botiga. El dividend sobre les compres que hem vist més amunt.
- Com hem vist abans, el funcionament democràtic inclou la igualtat de drets dels diversos sexes. Aquest tema és important. Recordem, com a exemple, que en aquests moments les dones angleses no podien estudiar a les universitats. La Universitat de Cambridge no fundarà el primer "college" per a dones fins 1869, el Girton College. El primer grup de matriculades es conegué amb el nom de les "pioneres".¹⁷

El periodista George Jacob Holyoake (1817- 1906) fou fonamental per a l'impuls de la cooperació a partir de la Rochdale Society. Fou autor d'una *The History of the Rochdale Pioneers* (1857)¹⁸, de *The History of Co-operation in England* (1875; 1906) i *The Co-operative Movement of Today* (1891).

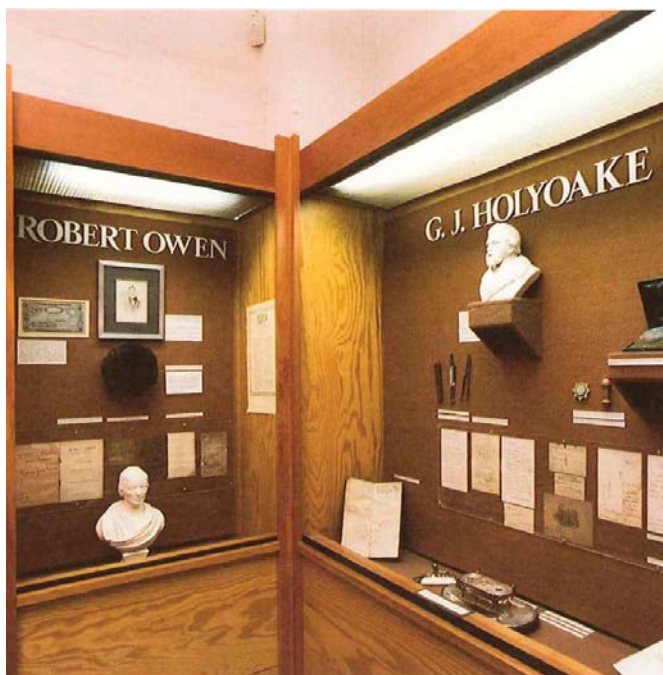
El darrer terç del segle XIX a Gran Bretanya, Irlanda i el nord d'Europa, especialment als països escandinaus, la cooperació en el sector agrari es desenvolupà de manera

Georges J. Holyoake (1817-1906).

17. FERRY, GEORGINA, "Women in Science", *Britannica*, consultada el 28 de juliol de 2018.

18. HOLYOAKE, GEORGES J., *The History of the Rochdale Pioneers*, London: George Allen & Unwin Ltd. Desena edició, 1922 a http://gerald-massey.org.uk/holyoake/b_rochdale_index.htm, consultada l'11-07-2018.

La botiga original al carrer Toad Lane, ara museu on es fa memòria, entre altres, de Robert Owen i Georges J. Holyoake. Font: ROCHDALE PIONEERS MUSEUM. TOAD LANE, *La Cuna de la Cooperación...*

important, però sense l'èxit que tingueren les cooperatives industrials, com la Rochdale Society i totes les que s'inspiraren en aquesta experiència.¹⁹

L'impacte del cooperativisme de la Rochdale Society arribà als Estats Units, però allà coincidí també amb experiències autòctones. Però fou als Estats Units on es formulà la visió contemporània del *Coöperative marketing* que no només triomfà, com veurem, als Estats Units al tombant dels segles XIX i XX, sinó que s'introduirà a Europa amb èxit constituint la forma més habitual de venda cooperativa.

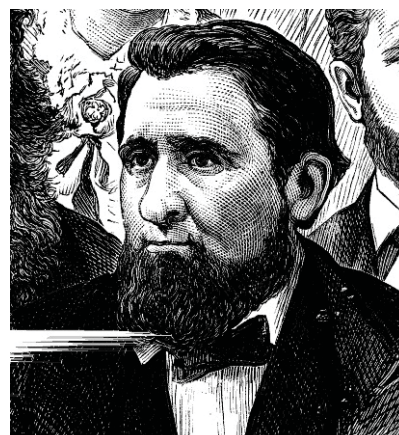
I amb el temps es qüestionarà fins quin punt cooperatives de segon grau amb un funcionament massa semblant a les empreses privades de distribució continuen representant l'esperit comunitari de les realitats que ara estem estudiant. Però aquesta és una qüestió que afecta al món actual.

Institucions socials i l'educació al món rural als Estats Units

El 1862, en plena guerra civil, s'establí l' *United States Department of Agriculture* (USDA). Tardaren dècades perquè la seva incidència fos significativa. Aquest fet explica

19. REEVES, JOSEPH, *A century of Rochdale co-operation, 1844-1944, a critical but sympathetic survey of a significant movement of the workers for economic emancipation*. London: Lawrence & Wishart, 1944. BROWN, WILLIAM HENRY, *The Rochdale pioneers: a century of Cooperation in Rochdale, [1844-1944]*. Manchester: Co-operative Wholesale Society Ltd., c. 1944.

l'entusiasme amb què fou acollida la creació de la fraternitat dels *Patrons of Husbandry*, que foren coneguts com la *National Grange*²⁰. El seu principal promotor fou un ex-granger, Oliver H. Kelley²¹, i des de 1864 funcionari del recent creat USDA, que veia que una fraternitat pagesa seria la única forma de refer la societat nord-americana enfrontada a una postguerra difícil. En un dels seus treballs de camp per a l'USDA el 1866 —l'any després d'acabar la guerra civil— es va convèncer de què difícilment els polítics podran tancar les ferides entre els estats del nord i del sud després de la guerra civil i que només una gran fraternitat promourà l'harmonia i les relacions: els *Patrons of Husbandry*, formades per unitats conegudes com a “granges”.²² Entre els estats on la National Grange va tenir més presència, destaquem Oregon i Montana en el nord-oest, Kansas, Nebraska, Colorado i Iowa en el Mid-West, o bé Tennessee en el sud. La seva crisi començarà el quinquenni 1875-1880, però la seva aportació incidirà en les noves realitats.²³

Oliver Hudson Kelley (1826-1913).

Les aportacions de la National Grange als moviments socials i cooperatius que la succeïren així com a la formació del mon granger han estat extraordinàries.²⁴ Quatre són les qüestions claus: la crítica dels monopolis ferroviaris, el desenvolupament de formes viables de cooperació econòmica, la incorporació de la dona a la vida associativa, i, finalment, el paper de l'educació.

20. ATKESON, THOMAS CLARK., *Semi-Centennial History of the Patrons of Husbandry*. New York: Orange Judd Company., 1916.

21. KELLEY, OLIVER HUDSON (1875). *Origin and progress of the order of the Patrons of Husbandry in the United States: a history from 1866 to 1873*. Philadelphia: J.A. Wagenseller, Publisher.

22. MC CABE, JAMES DABNEY (c.1873). *History of the Grange movement: or, the farmer's war against monopolies: being a full and authentic account of the struggles of the American farmers against the extortions of the railroad companies. With a history of the rise and progress of the order of Patrons of Husbandry, its objects, present condition and prospects. To which is added sketches of the leading Grangers*. Philadelphia, Pa.; Chicago, Ill.; St. Louis, Mo: National publishing co. WELLS, J. G. *The Grange illustrated, or, Patron's hand-book: in the interests of the order of Patrons of Husbandry: embracing the origin and history of the order, constitutions, by-laws, rules and regulations ... together with invaluable suggestions, recipes, hints, and gems of wisdom for farmers' every-day wants. Approved by and under the direct supervision of William Saunders, T.A. Thompson, and other prominent officers of the order*. New York: Grange Pub. Co., 1874.

23. BUCK, SOLON J., (c1913): *The Granger movement; a study of agricultural organization and its political, economic, and social manifestations, 1870-1880*. Lincoln: University of Nebraska Press.

24. En un treball anterior hem desenvolupat aquests aspectes. VICEDO RIUS, ENRIC (2004), “La National Grange, el moviment granger i el desenvolupament del *cooperative marketing* als Estats Units (1860-1914)”, *Homenatge a Emili Giralt, Estudis d'Història Agrària*, 17, pp. 957-974. SMEDLEY, A.B., *The principles and aims of the Patrons of Husbandry. Their origin, rapid growth, and general Statistics*. Burlingtown, Iowa, 1874; ÍDEM, *Manual of Jurisprudence and co-operation of the Patrons of Husbandry*. Des Moines, 1875.

Volem destacar que, en el fons, tots aquests altres aspectes que preocupen la National Grange tenen que veure amb qüestions clarament relacionades amb l'educació, la formació de les persones en uns valors que promouen la igualtat i la solidaritat. Una de les principals lluites de la National Grange fou contra el monopoli —oligopoli, de fet— ferroviari. Fins al punt que, tot i la seva resposta pacífica, qualsevol atemptat violent contra el ferrocarril era atribuït injustament a la Grange. Les companyies ferroviàries fixaren unes condicions de comercialització, d'emmagatzematge a les estacions i de preus de transport molt elevats que perjudicaven els grangers. El gran èxit d'afiliació inicial s'atribueix a aquesta crítica als monopolis.²⁵ De fet, les propostes anti-monopoli ferroviari de la National Grange eren seguides per molts grangers, constituint un element definitori dels defensors de la pagesia dels Estats Units.²⁶ I resultat d'aquesta lluita fou la primera llei anti-monopoli dels Estats Units.²⁷

La National Grange —recollint l'exemple de la Rochdale Society— feia de la cooperació la millor eina per millorar les condicions de vida dels grangers.²⁸ En els estatuts dels Patrons, aprovats el gener de 1873 en la reunió de la National Grange a Georgetown, Washington D.C., la cooperació era vista amb els següents termes:

Per a aquells que llegeixen bé, la història demostra que en totes les edats la societat és fragmentària, i els resultats reeixits del benestar general només poden ser garantits per l'esforç general. La unitat de les accions no es pot adquirir sense disciplina, i les disciplines no es poden fer sense una organització significativa.²⁹

El 1874, en un moment de gran expansió dels Patrons, s'elabora una declaració d'intencions que serà aprovada en la setena reunió anual de l'ordre, realitzada a Saint Louis, Missouri, el febrer de 1874. Destaquem dos aspectes en relació a la cooperació:

25. MC CABE, JAMES DABNEY (c.1873). *History of the Grange movement...*; HILL, H. A. (1874). *The movement of the farmers of the western states against railway and other monopolies*. London: Spottiswoode & Co., printers; MORISON, SAMUEL ELLIOT I STEELE COMMAGER, HENRY., *Historia de los Estados Unidos de Norte América*. México: FCE, 1951.

26. MC ARTHUR, J. W., *New developments: including the grange, anti-monopoly, farmer's alliance, co-operative fire insurance and the economic barn to which is added an account of artificial butter*. Oneonta, N.Y., 1886: Oneonta Press. BUCK, BUCK, SOLON J., *The Granger movement...* CARSTENSEN, VERNON ROSCO., *Farmer discontent, 1865-1900*. New York: Wiley, 1974, editor.

27. SMITH, S. R. (1873, 1ª edició). *Grains for the grangers: discussing all points bearing upon the farmers' movement for the emancipation of white slaves from the slave-power of monopoly*. New York: United States Book Company [c1873]; Philadelphia: John E. Potter, 1874; Philadelphia: Keystone, 1889.

28. Per exemple, HIRSCH, A.J., "Efforts of the Grange in the Middle West to Control the Price of Farm Machinery, 1870-1880". *The Mississippi Valley Historical Review*, v. XV (Juny 1928-Març 1929).

29. Estatuts reproduïts a ATKESON, THOMAS CLARK, *Semi-Centennial History...*, pp.: 51-59.

To those who read aright, history proves that in all ages society is fragmentary, and successful results of general welfare can be secured only by general effort. Unity of actions cannot be acquired without discipline, and disciplines cannot be enforced without significant organization....

Proposem reunir-nos, parlar junts, treballar junts, comprar junts, vendre junts i, en general, actuar junts per la nostra protecció mútua i avançament, segons sigui possible. Per als nostres interessos comercials, volem portar els productors i consumidors, agricultors i fabricants a les relacions més directes i amigables possibles. Per tant, hem de prescindir d'un superàvit de intermediaris, no que siguem poc favorables a ells, però no els necessitem. El seu excedent i les seves precisions disminueixen els nostres beneficis.³⁰

Malgrat les polèmiques interiors inicials, la seva ferma decisió de valorar el paper de la dona en el món rural —d'acord amb els plantejaments més progressistes del moment— va contribuir a facilitar la participació de la dona en els diversos moviments associatius de grangers³¹.

A GRANGERS' PROCESSION AND MASS MEETING.

Manifestació i míting de la National Grange, a Mc CABE, J. D., History of the Grange movement..., p. 24b.

30. La declaració de Saint Louis ha estat reproduïda a ATKESON, T. C., *Semi-Centennial History...*, pp. 69-73. "We propose meeting together, talking together, working together, buying together, selling together, and, in general, acting together for our mutual protection, and advancement, as occasion may require. For our business interests, we desire to bring producers and consumers, farmers and manufacturers, into the most direct and friendly relations possible. Hence we must dispense with a surplus of middlemen, not that we are unfriendly to them, but we do not need them. Their surplus and their exactions diminish our profit".

31. MARTI, D.B., *Women of the Grange: Mutuality and Sisterhood in Rural America, 1866-1920*. Wesport: Greenwood Press, 1991.

El tema de l'educació és un altre dels objectius fonamentals que planteja la National Grange. En els seus estatuts aprovats a Georgetown el 1873 s'explicita:

L'objecte final d'aquesta organització és afavorir la instrucció i la protecció mútua, per alleugerir el treball mitjançant la difusió d'un coneixement dels seus fins i propòsits, expandir la ment seguint les bones lleis que el Gran Creador ha establert a l'Univers i ampliar les nostres vistes de Creative saviesa i poder.³²

A Saint Louis, un any més tard, s'insistia:

Anem a avançar la causa de l'educació entre nosaltres, i per als nostres fills, per tots els mitjans justos dins del nostre poder. Especialment defensem les nostres escoles agrícoles i industrials, que l'agricultura pràctica, la ciència domèstica i totes les arts que els adornen a casa, s'impartiran en els seus cursos d'estudi.³³

A la reunió de la National Grange a Richmond, Virginia, el 1878 s'abogà decididament per incorporar l'estudi de l'agricultura a les escoles públiques. Calia seguir l'esperit de la Morrill Act (1862)³⁴, que garantia terra als *colleges* dedicats a l'agricultura. Aquesta llei donava 30.000 acres (unes 12.140 hectàrees) de terra per representant que l'estat tingués al congrés, que podien ser venudes per finançar la creació d'escoles d'agricultura i d'arts mecàniques. La formació en aquests centres i en les escoles secundàries hauria de permetre que els diplomats poguessin donar assessorament tècnic als grangers. Les reunions dels Patrons són, sovint, autèntics llocs d'aprenentatge agrari.

En síntesi, hi havia dos nivells de tasca educativa: aquella dirigida directament als grangers i l'adaptació de l'ensenyament de les escoles a les necessitats que tindran els nens quan treballin a les granges familiars.³⁵

La National Grange tingué, també, un èxit indiscutible pel que fa a la integració racial en la zona en la que tingué més influència, concretament el Mig oest i cap a la part oest de la Gran Planura. La National Farmers' Alliance incloïa sense problemes grangers blancs i negres. En el sud hi hagueren, per contra, dues altres organitzacions independents de la primera, la National Farmers' Alliance and Industrial Union que

32. *The ultimate object of this organization is for mutual instruction and protection, to lighten labor by diffusing a knowledge of its aims and purposes, expand the mind by tracing the beautiful laws the Great Creator has established in the Universe, and to enlarge our views of Creative wisdom and power.*

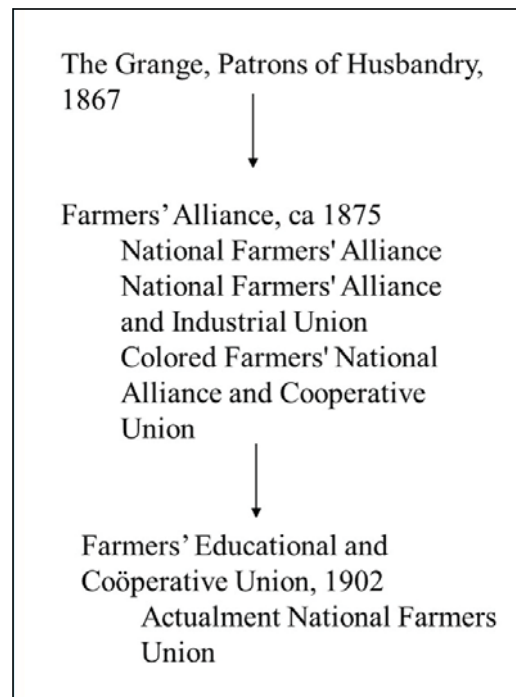
33. *We shall advance the cause of education among ourselves, and for our children, by all just means within our power. We specially advocate for our agricultural and industrial colleges, that practical agriculture, domestic science, and all the arts which adorn them home, be taught in their courses of study.*

34. HURT, R. DOUGLAS, *American Agriculture. A brief history*. Ames: Iowa State University Press, 1994.

35. FERGUSON, JAMES S., "The Grange and Farmers Education in Mississippi". *The Journal of Southern History*, v. 8, nº 4, 1942, pp. 497-512.

associava grangers blancs i la Colored Farmers' National Alliance and Cooperative Union, que agrupava grangers negres.³⁶

Ja en el segle XX la Farmers' Educational and Coöperative Union, creada el 1902, arribà a tenir gairebé un milió d'afiliats al sud del riu Ohio i a l'oest del Mississippí. Com les altres es basava en la doctrina cooperativa de la Rochdale, en un primer moment desenvolupant la cooperació en la compra i més tard en la venda.³⁷ És molt interessant que en el nom surti la paraula educació, seguint el plantejament d'Owen i de la Rochdale Society. Actualment el nom s'ha simplificat a National Farmers Union³⁸, però no ha abandonat l'aspecte educatiu. En la seva pàgina web actual hi ha una àmplia secció relativa a educació³⁹ i molt material dirigit als diversos nivells educatius i també als adults⁴⁰, sota el lema "Youth education and leadership programs are essential to the success and growth of National Farmers Union".

El Cooperative Marketing

La gran aportació que es farà des dels Estats Units i tindrà un impacte a tot el món serà el *Cooperative Marketing*. De fet la venda cooperativa té els seus orígens a Suïssa entre finals de l'Edat Mitjana i l'Edat Moderna, primer en el sector de la venda del formatge i més tard de la mantega. Ja en els temps contemporanis, en l'etapa que estem estudiant, Dinamarca és el país on el *Cooperative Marketing* tingué un gran desenvolupament pel que fa a tots els productes tan els que es compren com els que

36. MITCHELL, THEODORE R. (1987). *Political education in the Southern Farmers' Alliance, 1887-1900*. The University of Wisconsin Press. SCHWARTZ, MICHAEL., *The Southern Farmers' Alliance and Cotton Tenancy*. New York: Academic Press, 1975. HUMPHREY, RICHARD.N. (1891). "History of the Colored Farmers' National Alliance and Cooperative Union", a DUNNING, NELSON A., *The Farmers' Alliance and Agricultural Digest*. Washington.

37. STEEN, HERMAN., *Coöperative Marketing. The Golden Rule in Agriculture*. Garden City/ New York: Doubleday, Page and Company, 1923. Es pot consultar a <http://chla.library.cornell.edu/cgi/t/text/pageviewer-idx?c=chla&cc=chla&idno=2859282&q1=Steen&frm=frameset&view=image&seq=3>

38. CRAMPTON, J.A., *The National Farmers Union: ideology of a pressure group*. Lincoln: University of Nebraska Press, 1965.

39. <https://nfu.org/education/>, consultat el 21 de juny de 2018.

40. <https://nfu.org/education/education-materials/>, consultat el 21 de juny de 2018.

es venen, fins al punt que un granger danès podia estar vinculat a més de cinc cooperatives.⁴¹ També als Estats Units es començà amb la venda cooperativa de formatge el 1841, però en l'etapa estudiada per nosaltres el creixement d'aquest sector fou lent.⁴² En aquesta etapa estudiada tingué un gran desenvolupament la venda cooperativa de llet, des de la primera experiència a Boston anterior a 1872.⁴³ En una primera onada es crearen la Boston Milk Producers' Coöperative Union (1886), la United Milk Producers' Association (Philadelphia, 1887), la Milk Shippers' Union of the Northwest (Chicago, 1887), i la Milk Producers' Union (Cleveland, 1887). I en una segona, la Philadelphia Milk Producers' Union (1896), la Milk Shippers' Union (Chicago, 1896), la Northern Ohio Milk Producers' Association (1897) i la Five States Milk Producers' Association (New York., 1898), que no hem inclòs en l'esquema adjunt per simplificar.

Però fou el sector dels productes cítrics el qui assolí un desenvolupament a gran escala del *Cooperative Marketing*.⁴⁴ Per exemple, el 1921 el California Fruit Growers' Exchange venia el 72,5 per cent dels cítrics produïts a Califòrnia. El *Cooperative Marketing* es caracteritza⁴⁵ per:

1. El principal objectiu és la venda dels productes produïts pels associats. A diferència del sistema anterior, ara es ven el producte en el moment en què es consumeix. Els productes frescos es traslladen ràpidament i els no frescos —com el coto i la llana— s'emmagatzemen i financen. El resultat és l'estabilització del moviment dels productes, dels preus i en definitiva del sector agrari.
2. El mercat és considerat com un tot i no per poblacions. Interessa més els llocs de consum que les zones de procedència del producte.
3. Contractes de llarga durada amb els associats, la qual cosa donava seguretat als grangers.
4. Els productes s'han d'agrupar per qualitats i mides. Les cooperatives rebran els seus ingressos en funció d'aquests paràmetres, podent així premiar els qui facin productes millors.

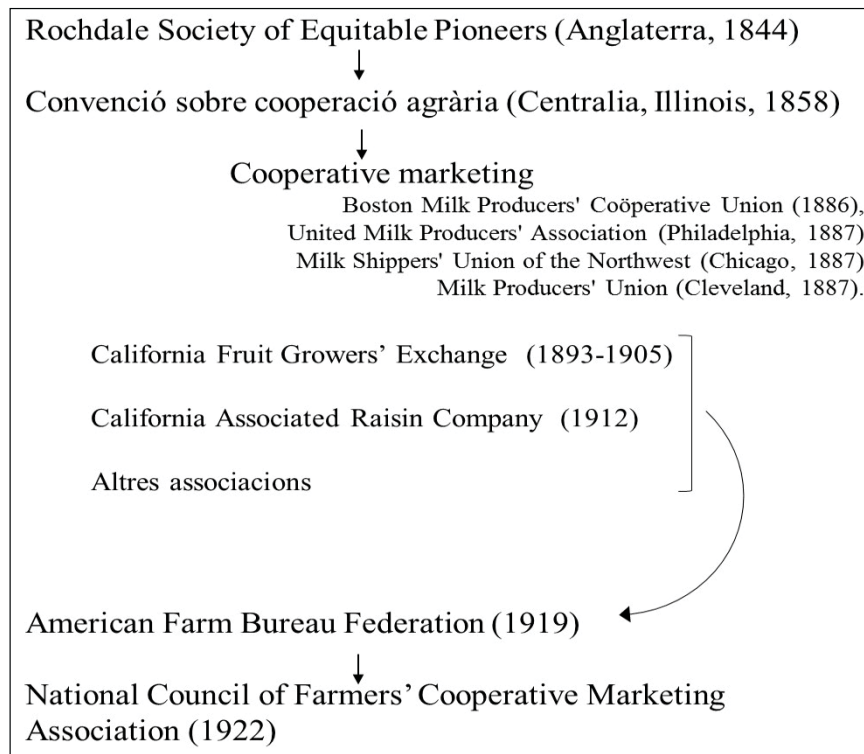
41. "Cooperation in Denmark", capítol XVII de HORACE CLYDE FILLEY, A. M., *Cooperation in Agriculture*, pp. 264-274. New York: John Wiley & Sons, INC, 1929.

42. "America's First Coöperators. Cheese producers first organized 75 years ago", capítol XIII de STEEN, HERMAN, *Coöperative Marketing...*, pp. 156-166.

43. "The Milky Way", capítol XV de STEEN, HERMAN, *Coöperative Marketing...*, pp. 171-186.

44. "Pioneers in coöperation", capítol IV de STEEN, HERMAN, *Coöperative Marketing...*, pp. 38-50.

45. STEEN, HERMAN, *Coöperative Marketing...*, pp. 8-10.

5. Les cooperatives han d'ésser menades per experts. El granger és un expert en la producció, però no en el mercat.

6. S'opera sota el sistema *non capital, non-profit basis* [sense capital, sense ànim de lucre]. El finançament s'obté en base a crèdits bancaris avalats pels ingressos del magatzem.

7. Tots els socis tenen veu i vot. Un dels membres és el president i s'elegeix anualment—considerant les unitats territorials de l'àmbit cooperatiu— un equip de directors.

8. Caràcter semipúblic de les cooperatives. Els director ha de donar compte als associats, anualment, en una trobada a la que poden accedir també els ciutadans no socis. Cada soci té un vot. Hi ha moltes cooperatives en les que el governador de l'estat o el director de l' *Agricultural College* és qui elegeix un o dos dels directors de la cooperativa.

Aquest sistema de venda cooperativa separa la producció de la comercialització. El granger és especialista en la producció. D'aquí que sigui tan important la transferència de coneixement des de les *Experiment Stations* als grangers mitjançant institucions com els *Farmers' Institutes*, com veurem tot seguit.

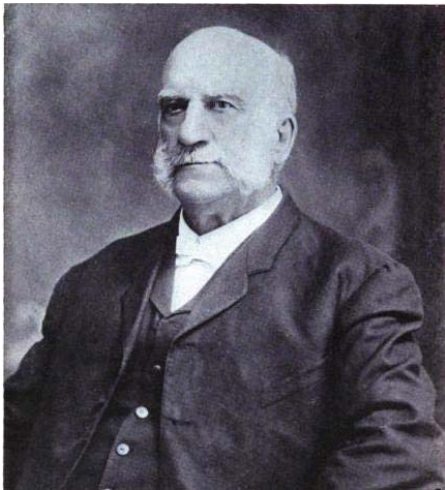
Institucions polítiques i l'educació al món rural als Estats Units

El tema de la formació i l'educació dels grangers i les seves famílies ha estat present, també, en les accions desenvolupades per diverses institucions, ja siguin universitats, els estats i el govern federal. Amb dinàmiques diferents, les diverses institucions acabaran interaccionant i confluint en accions conjuntes destinades a la millora del món rural,

sovint orientades cap al desenvolupament del sud, que, amb la supressió de l'esclavitud el 1865, experimentà un creixement dels parcers —els antics esclaus.

La creació d'universitats amb Escoles d'Agricultura (*Agricultural Colleges*) va facilitar la creació d'Estacions Agrícoles Experimentals (*Agricultural Experiment Stations*) vinculades a aquestes o bé creades directament per les autoritats estatals. Per exemple, el 1880 es creà la New York State Agricultural Experiment Station (NYSAES), que des de 1923 formà part de la Cornell University. Durant quatre dècades llargues fou una institució de recerca experimental agrària vinculada a l'estat de Nova York. En el cas de Tennessee fou la Universitat d'aquest estat que creà el 1882 l' *Agricultural Experiment Station of the University of Tennessee*, vinculada a l'*School of Agriculture, Horticulture and Botany*. Les autoritats estatals encarregaren a aquesta les diverses anàlisis que consideraren convenients.

De fet aquestes experiències pioneres es veuran reforçades per la Hatch Experiment Station Act de 1887 promoguda per un dels personatges més influents en el món rural nord-americà, especialment al sud, Seaman A. Knapp.⁴⁶ Aquest va participar en l'associació "Teachers of Agriculture", especialment als *Agricultural College* de Michigan i d'Iowa a principis dels anys 1880, la qual cosa el va convèncer de la necessitat d'una llei federal que promogués les estacions experimentals. També contribuï deicissivament en l' *Smith-Lever Extension Act* de 1914, que permetia l'extensió educativa agrària on confluïa l'USDA, les universitats que havien rebut terra en base a la *Morrill Act* de 1862 i governs locals o altres grups.

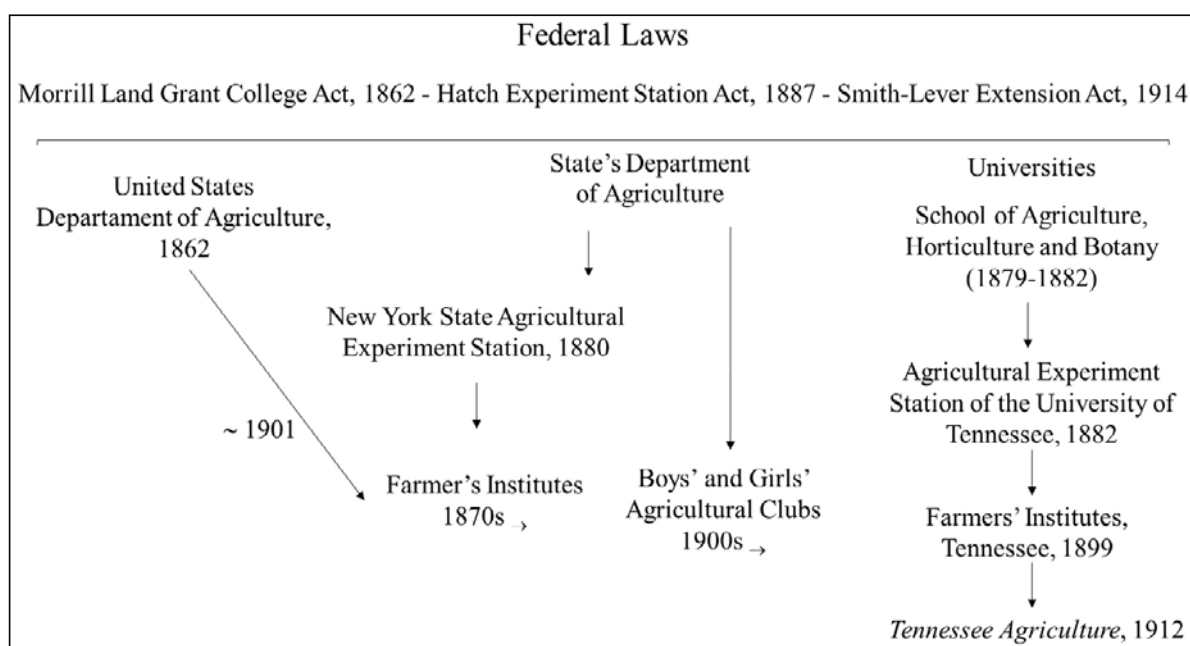
Seaman A. Knapp (1833-1911).

Cap a finals del segle XIX i començaments del segle XX la qüestió clau era com fer arribar els coneixements que es desenvolupaven en els *Agricultural Colleges* i les *Agricultural Experiment Stations* al granjer perquè realitzés una pràctica agrària més adient. La manca de formació s'havia traduït a la segona meitat del segle XIX en la desforestació i l'erosió d'uns 40 milions d'hectàrees entre 1860 i 1910 i uns 80 milions d'hectàrees maltractades impròpies per al cultiu agrícola. L'aigua dels rius era ara de color marró.⁴⁷ L'educació, la formació, esdevenia urgent. Per realitzar pràctiques agràries que incorporessin la rotació de cultius de la revolució agrària moderna holandesa i

46. BAILEY, J.C., *Seaman A. Knapp: schoolmaster of American agriculture*. Arno Press, 1971. PP. 58 i ss. TRUE, ALFRED CHARLES., *A history of agricultural extension work in the United States, 1785-1923*, USDA, 1928. <https://archive.org/details/historyofagricul00true>

47. MORISON, SAMUEL ELIOT I STEELE COMMAGER, HENRY, *Historia de los Estados Unidos...* Situació ben diferent fou la de les primeres tretze colònies.

anglesa i per intentar recuperar les terres afectades amb la incorporació d'aquestes rotacions amb llegums —com ara algunes varietats específiques de trèvol— que nitrogenen la terra, donen altres rendiments i permeten alimentar el bestiar. Per exemple la *lespedeza* (Japan Clover) permetia molta producció esgotant poc la terra, alimentava com l'alfals i possibilitava la recuperació de terres abandonades per esgotament. Aquest trèvol serà una de les estrelles dels *Farmers' Institutes*. Aquestes reunions de grangers seran la resposta a com transferir el coneixement agronòmic des dels centres experimentals al granger normal i corrent. A més es publicaran les actes, la qual cosa contribuirà a la difusió i recordatori de tot allò explicat.

Els 2.764 *Farmers' Institutes* de 1901-02 amb 819.995 assistents esdevindran l'any següent 1902-03, 3.719 amb 904.654 assistents. La gran majoria dels quals tindran una durada de fins a dos dies. El finançament prové fonamentalment dels estats. Per exemple, el període juliol 1902-juny 1903 els ingressos aportats pels estats fou de 176.651 dòlars mentre els colleges i altres fons només aportaren 9.345 dòlars. No tots els *Farmers' Institutes* publicaren les actes. De tota manera el total de còpies dels *proceedings* fou de 253.700.⁴⁸

Podem agrupar en cinc grans àrees les aportacions que es realitzen als Farmers 'Institutes'⁴⁹:

48. Vegeu els annexes estadístics a HAMILTON, JOHN *Farmers' Institutes in the United States*. U. S. Department of Agriculture. Office of Experiment Station, 1903, pp. 684-687. TRUE, ALFRED CHARLES, *A history of agricultural ...*

49. MOSS, W. I. LASS, C. B., "A History of Farmers' Institutes", *Agricultural History*, 62, No. 2 (1988), pp. 150-163.

1. Pràctiques agràries més adequades, entre les quals destaquen la difusió de sistemes de rotació de cultius més adients. O bé millores en la producció de pastures en relació amb la ramaderia.

2. Especialitzacions favorables al pagès. Es presenten les oportunitats dels mercats, generalment urbans per importar nous productes ben remunerats tant agrícoles com ramaders.

3. Desenvolupament de les infraestructures necessàries per al bon funcionament de l'explotació. La construcció de sitges serà una de les més difoses.

4. Desenvolupament dels mitjans de transport. Fonamentalment el ferrocarril i les carreteres.

5. L'habitatge pagès. Condicions mínimes d'habitabilitat des de la perspectiva de la afirmació de la dignitat camperola.

6. L'economia domèstica, en la qual exercirà un paper important l'esposa del pagès i també els fills.

7. L'educació dels nens.

L'educació dels menors no es traduïa només en incorporar qüestions agràries i d'economia domèstica en les escoles. Seguint les propostes de Seaman A. Knapp calia aprofitar les energies sense prejudicis del joves⁵⁰. Això es traduï en la creació de Boys' Corn Clubs, Potato Club Boys, Girls' Canning and Poultry Clubs o de Girls' Tomato Clubs⁵¹. Experts governamentals realitzaven demostracions de tècniques d'enllaunat. Per exemple, a Tennessee, es posava com a exemple una noia de 14 anys que, amb una desena part d'un acre [≡ jornal de Lleida] de terra, havia abastat la seva família de tomàquets per un valor de 3,40 \$, n'havia venut al mercat en fresc per valor de 2,70 \$, i n'havia venut en llauna per valor de 28,15 \$ més altres productes per valor de 2,25. En total 36,50 \$, xifra gens menyspreable en aquells moments. A més de l'ajuda que feia en altres activitats del mateix tipus realitzades per la seva mare.⁵²

En sintonia amb el programa de l'USDA per organitzar Girls' Industrial Clubs en vuit estats del sud, es constata que hi ha als Estats Units 25.000 noies que tenen un hort de 0,1 acres. Els objectius dels Girls' Canning and Poultry Clubs, seguint els plantejaments de Seaman A. Knapp, es poden sintetitzar en:

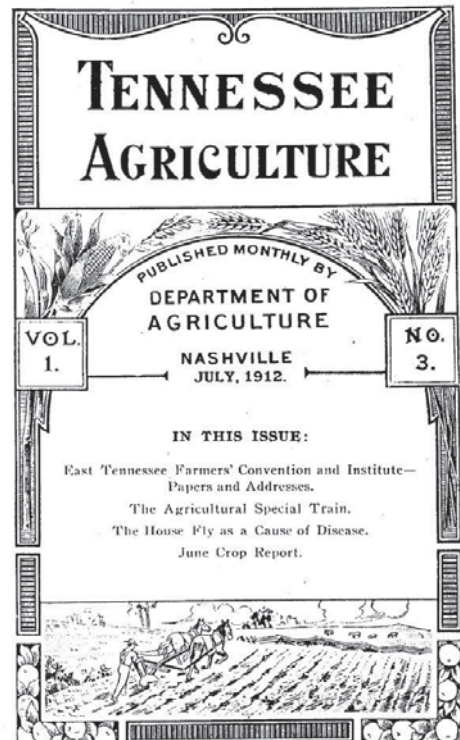
50. *Third, he chose boys of the South to accomplish this purpose, because he wanted the energy and ambition of youth coupled with freedom from prejudice in favor of past practices, of a different kind.* "Work of the Boys' Corn Clubs", ponència presentada pel jutge Robert Ewing, Chairman Agricultural Committee, del Nashville Board of Trade. *Proceedings of the Middle Tennessee Farmers' Institute, Twelfth Annual Convention, 21-23 d'octubre de 1913*. Publicats a *Tennessee Agriculture*, v. 2, nº 11, 1 de desembre de 1913.

51. *Tennessee Agriculture*, volumen 1º nº 3, julio 1912, pp. 139.

52. *This girl of fourteen became so interested that she bought a canner and helped mother can corn, beans, apples, peaches and berries, helped to make jelly, jam and pickles and had a good display of her goods at the county fair. I want to say that when this girl was asked if she would be a member next year she said, "I sure will!"*. *Tennessee Agriculture*, volumen 1, nº 9, enero de 1913, pp. 471.

1. Estimular l'interès i la cooperació sana entre els membres de la família a la llar.
2. Proporcionar uns mitjans pels quals les noies poden guanyar diners a casa i, alhora, obtenir l'educació i el punt de vista necessaris per a la vida útil ideal.
3. Animar a les famílies rurals a proporcionar aliments més purs i millors a un menor cost, i aprofitar els excedents i, en cas contrari, els residus del jardí i l'hort
4. Proporcionar als professors seriosos un pla per ajudar els seus alumnes i ajudar les seves comunitats.⁵³

La creació de publicacions agràries estatals — amés de les federals —, *les fires i els trens Agricultural Special* completen les activitats de difusió, que inclouen temes productius, de salut i d'economia domèstica.

4. INSTITUCIONS SOCIALS I POLÍTiques I L'EDUCACIÓ DEL MÓN RURAL CATALÀ

Precedents a Espanya

El darrer terç del segle XVIII experimenta tota una sèrie de propostes per part d'il·lustrats com Floridablanca, Campomanes i Jovellanos. Pràcticament coincideix en el temps l'informe sobre la llei agrària d'aquest darrer (1794) i l'aparició del *Semanario de Agricultura y Artes dirigido a los Párrocos*.⁵⁴ Sermó teològic, sermó agrari.

En la dècada llarga en què s'edità el “semanario” es publicaren 937 articles, dels quals un 25,5 per cent feren referència a cultius i plantes; i una mica més d'un deu per cent a cadascuna de les següents qüestions: fabricacions domèstiques; ramaderia; medicina,

53. 1. To stimulate interest and wholesome cooperation among members of the family in the home.

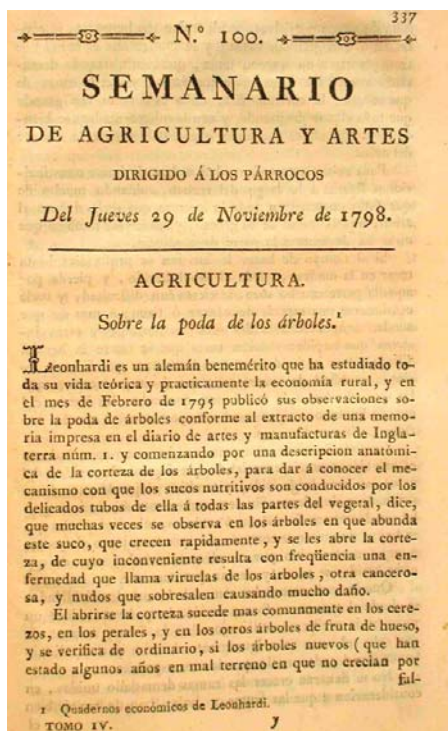
2. To provide some means by which the girls may earn money at home and at the same time get the education and viewpoint necessary for the ideal farm life.

3. To encourage rural families to provide purer and better food at a lower cost, and to utilize the surplus and otherwise waste products of the garden and orchard.

4. To furnish earnest teachers a plan for aiding their pupils and helping their communities.

“The Girls' Industrial Club Work”, Tennessee Agriculture, volumen 1, nº 4, 1912, pp. 183-186.

54. *Semanario de agricultura y artes: dirigido á los párrocos de órden superior*, Madrid: En la Imp. de Villalpando, 1797-1808. Es pot consultar parcialment a http://www.mapama.gob.es/app/publicaciones/rev_numero.asp?codrevista=SAP, consult feta el 9-07-2018.

profilaxi i higiene; i tècniques i sistemes agraris; i gairebé un deu per cent relatiu a activitats industrials.⁵⁵

Aquest precedent és un clar indicador de la necessitat de formació que necessitava el món pagès. Les accions que les institucions estatals espanyoles desenvoluparen no tingueren l'abast ni la determinació que trobem en el cas d'Estats Units.

Les lleis de l'11 juliol de 1866 i la de l'1 d'agost de 1876 intentaven organitzar l'esquema dels estudis agraris en la primera i difondre els coneixements per una gran diversitat de mitjans en la segona. En aquesta segona es fomentaven les estacions agronòmiques i les granges escola experimentals seguint la idea de Justus von Liebig (1803-1873) sobre la fertilització de l'agricultura.⁵⁶

James Simpson ens ubica els primers adobs químics i minerals emprats a Espanya.⁵⁷ A la dècada de 1880 a València i zona mediterrània es produeix la substitució del guano per adobs químics en els tarongers i arrossars. Les mateixes empreses productores dels adobs i granges experimentals feren les proves per a aquesta incorporació. Destaca l'Estació arrossera de Sueca. A finals del vuit-cents la Granja Instituto de Zaragoza incorporà experiències d'utilització d'adobs químics al regadiu, especialment pel que fa a la remolatxa sucrera i el trèvol roig. La Granja Instituto de Palència planteja, a la primera dècada del segle XX, la utilització d'adobs químics al secà. El 1920 serien gairebé una vuitantena el nombre de granges experimentals i estacions agronòmiques a tot Espanya, incloses les que es desenvoluparen per lluitar contra la fil·loxera.⁵⁸

La situació a Espanya és més semblant a la de Itàlia o França que a Anglaterra⁵⁹

55. DÍEZ RODRÍGUEZ, FERNANDO, 1980. *Prensa agraria en la España de la Ilustración. El Semanario de Agricultura y Artes dirigido a los Párrocos (1797-1808)*. Madrid: Ministerio de Agricultura.

56. RODRÍGUEZ LABANDEIRA, JOSÉ, *El trabajo rural en España, 1876-1936*, Barcelona: Anthropos — Madrid: Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, 1991. El fracàs d'aquestes lleis en el període que aborden queda palès en aquest estudi (pp. 58-60).

57. SIMPSON, JAMES, *La agricultura española (1765-1965): la larga siesta*, pp. 160-165. Madrid: Alianza Editorial, 1997.

58. CARTAÑA I PINÉN, JORDI "Las estaciones agronomicas y las granjas experimentales como factor de innovacion en la agricultura española contemporanea (1875-1920)", *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*. 69 (16), 2000.

59. Vegeu una cronologia detallada dels desenvolupaments institucionals i educatius a Anglaterra, <https://etherwave.wordpress.com/2011/01/07/sketch-uk-agricultural-research-and-education/>, consultada el 31 de juliol de 2018. Una visió general de l'extensió universitària es pot trobar a

o Alemanya. A Itàlia la fertilització és insuficient, malgrat alguns progressos.⁶⁰ A França

En absence de tout enseignement professionnel sérieux, l'accroissement de la consommation d'engrais est obtenue surtout par l'action de propagande et de publicité des marchand et fabricants d'engrais chimiques.⁶¹

El difícil camí cap a una Granja-Escola a Lleida

Poques d'aquestes iniciatives tingueren un impacte significatiu a la Catalunya occidental. En el cas de les terres de Lleida no s'aconseguirà durant la segona meitat del segle XIX i les dues primeres dècades del segle XX assolir ni una escola agrària ni una granja experimental. El 25 de març de 1868 l'alcalde de Lleida presentava el projecte de Granja Escola Pràctica especialitzada en l'aprenentatge de les tècniques de cultiu de l'horta i dirigida als "propietarios de la clase media":

No hay duda que las condiciones agrícolas del llano de Urgel y muy en breve de las más extensas llanuras de los términos rurales de este distrito colindantes a la Provincia de Huesca y pueblos comarcanos de Almacellas, la Zaira y Malpartit han cambiado completamente transformándose en huerta los terrenos de árido secano por medio del canal de Urgel y del de Tamarite de Litera en construcción. De consiguiente la primera necesidad de este cambio tan radical es el conocimiento de la forma y clases de cultivo que exigen las nuevas condiciones del terreno. A cualquiera por poco acostumbrado que esté a ver la forma de las labores de nuestra huerta, aun cuando no sea cultivador, conoce a primera vista cuan ignorantes están los agricultores de Urgel hasta de las prácticas más rutinarias de explotación de los campos de regadío, pues basta fijar la observación en el aspecto que presentan.⁶²

La idea era que la Junta Municipal de Beneficència autoritzés la creació d'una Granja-Escola a Butsènit. Mentre la Granja-Escola no tingués suficients recursos propis,

G. E. Jones i C. Garforth, "Chapter 1 - The history, development, and future of agricultural extension", a B. E. SWANSON, R. P. BENTZ i A. J. SOFRANKO (EDITORS), *Improving agricultural extension. A reference manual*, Roma: Food and Agriculture Organization of the United Nations, 1997. <http://www.fao.org/docrep/W5830E/w5830e03.htm#chapter%201%20%20the%20history,%20development,%20and%20future%20of%20agricultural%20extension>, consultat el 13 d'agost de 2018.

60. Vegeu PETRUSEWICZ, MARTA, "Agromania: innovatori agrari nelle periferie europee dell'Ottocento"; FUMIAN, C., "Gli agronomi da cetto a mestiere"; D'ANTONE, L., "L'intelligenza" de ll'agricoltura. Istruzione superiore, profili intellettuali e identità professionali", dins *Mercati e istituzioni*, v. 3 de BEVILACQUA, PIERO (editor), *Storia dell'Agricoltura italiana in età contemporanea*, pp. 295-426. Venècia: Marsilio Editore, 1991.

61. DUBY, GEORGES i ANDRÉ WALLON (1975-1995, dirs.), *Histoire de la France rurale*. Paris: Seuil. Especialment els volum 3 i 4, on es constata la insuficient fertilització respecte Alemanya o Bèlgica. La cita és de la p. 64, volum 4, edició de butxaca. El text continua sent molt crític amb l'estat que renuncia a la modernització i el progres.

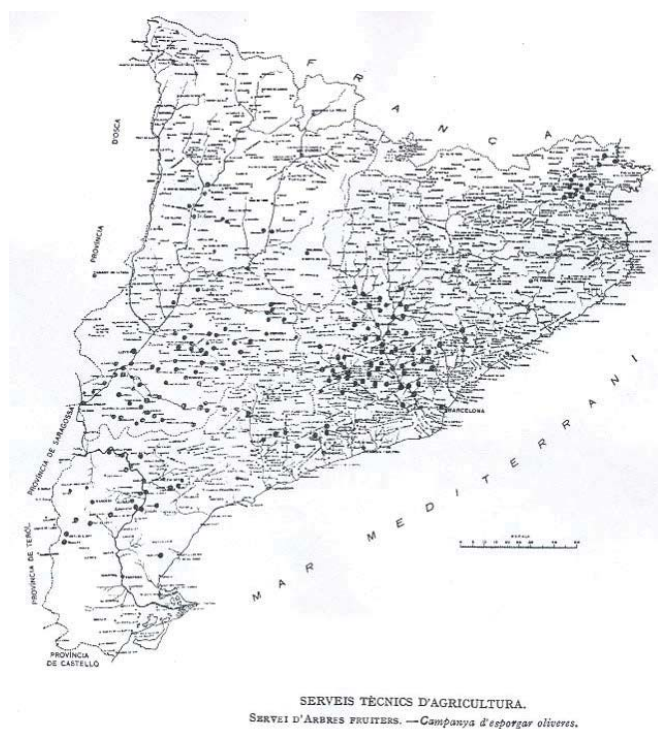
62. Documentació sobre la Granja-Escola de Butsènit, registre 1876, Arxiu Municipal de Lleida.

l'ajuntament de la ciutat pagaria els 320 escuts anuals de renda que Butsènit aportava a la Junta de Beneficència. A més l'ajuntament afegiria les rendes d'algunes terres comunals. La Diputació Provincial hauria d'aportar fons per tal que la granja pogués disposar de les eines bàsiques per tal de dur a terme la seva activitat. Com a contrapartida, s'acollirien interns de la Casa Provincial de Misericòrdia.

Malgrat la sol·licitud de que no se subhastés l'heretat de Butsènit, les gestions que fa puntualment l'ajuntament davant les diverses institucions provincials i estatals, l'acord de les institucions locals implicades, el recolzament de la Societat Econòmica d'Amics del País de Lleida, i la mateixa legislació estatal que preveu la cessió de terres per a crear escoles agràries, l'esmentada heretat entra en el procés de subhasta. I el tema, per aquesta causa o per altres que desconeixem, no es concreta en res.⁶³

Unes dècades després, el 1912, Enric d'Hostalric cedia terra suficient a la seva propi-

etat de Torre-ribera, explotació regada pel canal d'Urgell.⁶⁴ La visita que l'enginyer agrònom de la diputació feu a la finca generà un informe que desaconsellà l'establiment de la granja a causa de que l'explotació estava subjecta al pagament del novè de la producció a la Sociedad del Canal d'Urgell. Aquesta interpretació plantejada per Josep Lladonosa —i recollida per algun altre autor— és poc creïble tot i que les actes de la diputació així ho confirmen⁶⁵. Segurament havia d'ésser la mala qualitat de la terra del terme de Torre-ribera la que feia més feixuc aquest novè. Caldrà esperar al 1919 perquè la diputació creï camps experimentals al Palau d'Anglesola (per a la vinya), a les Borges Blanques (per a l'olivera), a Alguaire (pel blat i

FONT: MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *L'obra realitzada: anys 1914-1923*. Barcelona: Mancomunitat de Catalunya, 1923.

63. VICEDO RIUS, ENRIC, *Pagesos i hortolans. El creixement de l'horta de Lleida abans de la fruita*. Lleida: Ajuntament, 1997.

64. VICEDO RIUS, ENRIC, *Enric d'Hostalric i Colomer*, Valls: Cossetània edicions, Col·lecció Cooperativistes Catalans, nº 6, 2006.

65. LLADONOSA, PUJOL, JOSEP, *Historia de la Diputación provincial de Lérida*, v. 2, 1974, pp. 346-348. Lladonosa es refereix a les Actes de 1912, folis 5 a 7.

farratges), i a Noves de Segre (per als tubèrculs)⁶⁶. Camps experimentals que formen part de l'obra de millora agrària de la Mancomunitat de Catalunya⁶⁷. Al final de la Mancomunitat, quan ja era vigent la dictadura de Primo de Rivera, la diputació comprà terres en les que, finalment, el 1925 s'instal·là la tan desitjada Granja-Escola i una Estació d'Arboricultura i Fructicultura.⁶⁸

L'IACSI, la FACB, la Mancomunitat i la Cambra Agrícola de Lleida i sa comarca

La Diputació de Barcelona crearà el 1898 l'Escola Provincial d'Agricultura, per a la formació d'enginyers de grau mitjà. Els estudis superiors es cursarien a Madrid fins que l'any 1912 es crea l'Escola Superior d'Agricultura de Barcelona, que a partir de 1918 s'incorporarà a la Mancomunitat de Catalunya. Aquesta institució incidirà en els aspectes relacionats amb la millora de la cultura i la tècnica agràries dels camperols catalans. I també desenvolupant altres accions, com les dirigides a millorar les comunicacions, el crèdit agrari o bé l'acció social. En tot cas destaca la creació el 1918 dels Serveis Tècnics d'Agricultura. La inversió en capital humà a través de l'educació, de la formació, és un objectiu clau d'aquesta institució fins a la seva supressió el 1925 després del cop d'estat del general Primo de Rivera. Tant la creació de la Federació Agrícola Catalana Balear (FACB) com la pròpia Mancomunitat de diputacions provincials responen a plantejaments agraris dels sectors pertanyents al catalanisme polític⁶⁹, que reivindiquen graus d'autonomia per a Catalunya.

Les investigacions realitzades a l'Escola Superior d'Agricultura van ser completades per mitjà de les activitats dels diferents serveis tècnics⁷⁰ i amb la creació d'alguns camps experimentals. La seva difusió es va realitzar mitjançant alguns cursos i sobre tot a través

66. LLADONOSA, PUJOL, JOSEP (1974), *Historia de la Diputación provincial de Lérida*, v. 2, p. 348.

67. MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *L'obra realitzada: anys 1914-1923*. Barcelona: Mancomunitat de Catalunya, 1923. CASANOVAS I PRAT, JOSEP (1996), *L'Acció tècnica agrària (1912-1939): la política agrària de la Mancomunitat i la Generalitat de Catalunya*, Barcelona, Universitat, Facultat de Geografia i Història, 1996; ÍDEM, "La Mancomunitat de Catalunya i el foment del sindicalisme agrari: 1919-1923", dins BARRULL, JAUME, BUSQUETA, JOAN JOSEP I ENRIC VICEDO (eds.), *Solidaritats pageses, sindicalisme i cooperativisme*, pp. 395-415, Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, 1998. BARRULL, JAUME (ed.), *L'obra de la Mancomunitat de Catalunya a les terres de Lleida, 1914-1923*. Lleida: Pagès editors, 2014.

68. TOLL I VILAPLANA, HERMENEGILD, *L'ensenyament agrari a Lleida: Escrits i Memòries de Hermenegil Toll i Vilaplana*, Lleida: ETSEA, 2005. MARTÍ-HENNEBERG, JORDI, "El procés d'implantació dels estudis agraris a la província de Lleida (1842-1969). Els orígens de l'Escola Tècnica Superior d'Enginyeria Agrària de Lleida", *Estudis d'Història Agrària*, 17 (2004), pp. 601-614. PORTA, JAUME I JORDI MARTÍ, "La implantació dels ensenyaments agraris a Lleida, una història interminable", dins *L'Escola Tècnica Superior d'Enginyeria Agrària de Lleida, 1972-2012. Un valor al servei de la societat*, pp. 37-56. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, 2013.

69. PLANAS, JORDI, *Catalanisme i agrarisme* (Vic, 1994).

70. Servei de Viticultura i Enologia, Servei de Terra Campa, Servei d' Arbres Fruiters, Laboratori de Patologia Vegetal, Institut de Mecànica Aplicada Agrícola i Servei d'Acció Social Agrària.

de les publicacions divulgadores dels serveis tècnics i de les conferències i demostracions que es van realitzar per tot el territori català. En aquestes conferències van participar un nombre significatiu de pagesos. A diferència dels congressos anuals de la Federació Agrícola Catalano-Balear, en els quals l'assistència podia oscil·lar entre un centenar i tres-cents participants, pertanyents a la pagesia mitjana o acomodada, en les conferències i demostracions realitzades pels serveis tècnics de la Mancomunitat, l'assistència podia totalitzar diversos milers de pagesos en un any. Com és lògic, els temes tenien relació amb especialitats agràries de les poblacions en què es desenvolupen. A més de les activitats de caràcter més tècnic realitzades pels serveis corresponents, el Servei d'Acció Social Agrària va promoure en les seves conferències entre 1920 i 1923 el desenvolupament de la cooperació i el sindicalisme. En 1934, existien 110 sindicats amb 16.896 afiliats a la província de Lleida, 148 sindicats i 21.672 socis a la de Tarragona, 152 i 26.520 a la de Barcelona i 130 i 13.930 a la de Girona.⁷¹

Fins la Mancomunitat de Catalunya (1914-1923/25) són poques les accions formatives que, des d'un àmbit públic, anaven dirigides a la població rural. Els ensenyaments d'agricultura a l'institut o a les escoles normals de Lleida són formacions que afecten a sectors molt minoritaris de la societat.⁷² La Mancomunitat de Catalunya canvia fins cert punt la situació en generar publicacions que es difonen per tot el territori, paral·lelament a les sessions per difondre millors pràctiques agràries o bé per fomentar l'associacionisme pagès.

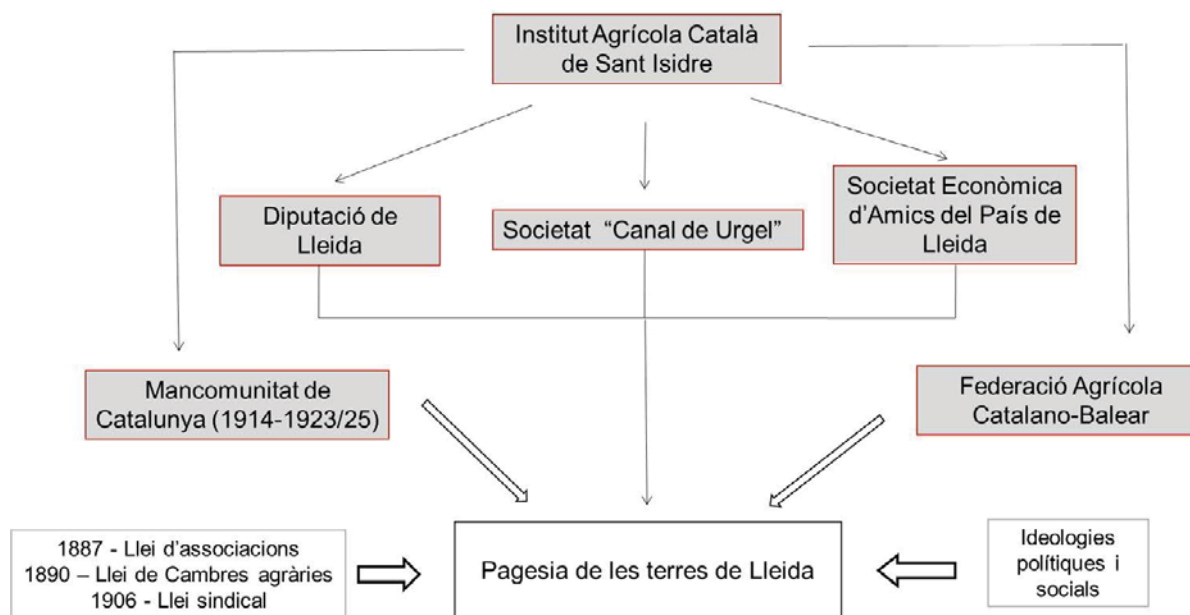
Hem de destacar el paper desenvolupat per la patronal agrària catalana Institut Agrícola Català de Sant Isidre (IACSI, creat el 1851⁷³) que interacciona mitjançant les diputacions, que promou la Mancomunitat, i contribueix a què l'estat elabori la llei de sindicats de 1906, a la que s'acullen molts sindicats cooperatius catalans, i promou també la Federació

71. MINISTERIO DE AGRICULTURA, DIRECCIÓN GENERAL DE AGRICULTURA, *Censo estadístico de Sindicatos Agrícolas y Comunidades de Labradores*, Madrid, 1934, pp. 172-180; 392-393.

72. Vegeu el desenvolupament que hem fet a l'apartat "La instrucció agrària", dins LLADONOSA, MANUEL, JOVÉ, ANTONI I ENRIC VICEDO, *El segle XIX*, v 7 de *Història de Lleida*. Lleida, Pagès editors, 2004. pp. 222-22

73. CAMINAL, MONTSERRAT, "La fundació de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre: els seus homes i les seves activitats (1851-1901)". *Recerques*, 22, 1989, pp. 117-135.

Agrícola Catalano-Balear —catalana des de 1899 i també balear des de 1902⁷⁴, que realitza anualment un congrés que podríem comparar amb els *Farmers' Institutes* d'Estat Units.

Si ens centrem en les terres de Lleida observarem que l'ideari de l'IACSI té unes vies complementàries abans de la Mancomunitat i de la Federació Agrícola Catalano-Balear: la Diputació de Lleida —especialment durant la crisi de la fil·loxera—, la Societat Econòmica d'Amics del País de Lleida, i la propietària del Canal d'Urgell, la Societat "Canal de Urgel", qui fomenta de dues associacions, l'una dedicada a la indústria pecuària i l'altra dedicada a la introducció de plantes alcoholitzables i farratgeres alhora, inspirades per l'IACSI. No hi ha dubte que aquestes associacions implicaven una forta càrrega formativa. El grau d'assoliment dels objectius és encara un tema pendent d'estudi.

Atenta ha tiempo esta Junta al logro de ambos importantísimos objetos (el aumento de abonos y la introducción de nuevos y fáciles y remuneratorios cultivos) cree haber logrado bastante con dejar ya instalada una, y a punto de estarlo otra asociación de propietarios, dedicada la 1ª al fomento de la industria pecuaria en la comarca, y la 2ª a la introducción, en el país, del cultivo en grande escala de plantas alcoholizables y forrajeras a la vez, que a su fácil y barato cultivo, adaptable a toda clase de terrenos, reúnan condiciones de resistencia y ofrezcan por lo tanto seguridad en los productos, a

74. PLANAS, JORDI. "El Instituto Agrícola Catalán de San Isidro y la organización de los intereses agrarios (1880-1936)", *Revista Española de Estudios Agrosociales y Pesqueros*, 217, 2008 (13-47).

los cuales la misma asociación cuidará de crearles el mercado natural en el país mismo, introduciendo en él la fabricación del alcohol extraído de los aludidos productos.⁷⁵

Les exposicions a les terres de Lleida són limitades i, com va succeir en la Quarta Exposició Agrícola de Catalunya (Lleida, 16 a 18 de setembre de 1864), es premiaven bones pràctiques que demostraven els pagesos concursants.⁷⁶ Aquesta exposició, proposada per l'IACSI, serà organitzada per l'Ajuntament de Lleida i la Subdelegació lleidatana de l'esmentat institut, amb la col·laboració de l'Institut de Segon Ensenyament —capdavanter a la ciutat en molts caps del saber— i el finançament de la Diputació Provincial. Es tractava de la quarta exposició, un cop fetes les de Manresa, Reus i Figueres en els tres anys anteriors.

Podem afegir el concurs provincial de bestiar (1918 i 1919, organitzats per la Cambra Oficial Agrícola de Lleida i sa Comarca); el “Concurso de Maquinaria y Productos Agrícolas” (1919 organitzat per l'esmentada cambra); l’“Exposición de maquinaria agrícola y concurso de tractores” (1921, Mancomunitat de Catalunya); les exposicions agrícoles organitzades per la Confederación Sindical Hidrográfica del Ebro (1928) i per l'Ajuntament i altres entitats de Lleida (1930).

De la mà d'Enric d'Hostalric i la cambra es fa a Lleida el 1920 el XXIII Congrés de la Federació Agrícola Catalana-Balear. És la cinquena vegada durant el segle XX

Enric d'Hostalric (1856/57 -1921).

que una població de les terres de Lleida vivia una trobada d'aquesta magnitud. Les anteriors havien estat a Lleida el 1900, a Cervera el 1905, a Tàrraga el 1910 i a Balaguer el 1915. Aquests congressos tenen una assistència reduïda si els comparem amb els *Farmers' Institutes*. Per exemple, els realitzats entre 1910 i 1915 oscil·len entre els 93 i els 316 congressistes. Alguns dels temes dels congressos sempre fan referència a la comarca on es fa l'activitat. Per exemple, el 1910, a Tàrraga s'analitza la “Producción y colocación o aprovechamiento de los cereales y forrajes en el Urgell y la Segarra” o la “Producción y circunstancias en que se desarrolla la agricultura en el Urgell y en la Segarra”⁷⁷.

75. CANAL DE URCEL, *Memoria leída en la Junta General de Sres. Accionistas correspondiente al año 1886*, pp. 11-12. Barcelona: Establecimiento tipográfico de los sucesores de N. Ramírez y compañía, 1886.

76. Vegeu l'apartat “La Quarta Exposició Agrícola de Catalunya”, que hem desenvolupat a LLADONOSA, MANUEL, JOVÉ, ANTONI I ENRIC VICEDO, “El segle XIX”, pp. 228-230.

77. FEDERACIÓ AGRÍCOLA CATALANA-BALEAR, *XIII Congrés celebrat a la ciutat de Tàrraga els dies 15 y 16 de maig del any 1910*, Barcelona: J. Riera impressor, 1910.

La Cambra Oficial Agrícola de Lleida i sa comarca, en la seva segona etapa (1917-1919) promoguda per Enric d'Hostalric, malgrat la seva curta durada fou molt activa en la línia reivindicativa de millors condicions econòmiques per a la pagesia i la seva producció i Enric d'Hostalric fomentà l'acció conjunta del sindicalisme especialment en les reivindicacions del sector de l'oli.⁷⁸

Durant el període considerat en aquesta conferència des de l'estat o la Mancomunitat no es va promoure el desenvolupament d'activitats destinades a fomentar entre els nens i els joves l'interès pels coneixements agronòmics. Però el 1915, en el XVIII Congrés de la Federació Agrícola Catalana-Balear celebrat a Balaguer⁷⁹ es va aprovar la proposta d'agrupacions de coneixement per a les escoles. El pla proposa les ensenyances agràries a incorporar des del nivell de pàrvuls (3-6 anys) fins al tercer grau (12-14 anys), incloent també l'escola nocturna d'adults. El projecte —que no va passar de ser-ho— es podria aplicar a les escoles rurals de Catalunya i Balears, àmbit d'actuació de la Federació.

Alguns congressos van abordar temes que podien ser útils a tots els camperols catalans. El congrés de 1913, realitzat a Igualada, va tractar la problemàtica de l'associació agrícola, tant la basada en la cooperació com en la mutualitat. El congrés de Balaguer de 1915 tractarà tots els temes relacionats amb la vaca lletera: alimentació, higiene i associació per a la creació de lleteries. Es tracta de dos temes clau en una conjuntura d'expansió del moviment cooperatiu i de millora de la dieta dels catalans, en els quals la llet ja juga un paper important.⁸⁰

El paper del sindicalisme-cooperatiu

Paral·lelament a l'acció de les institucions públiques es desenvolupa l'associacionisme pagès.⁸¹ Tres lleis permeten aquest desenvolupament legal: la llei d'associacions de 1887, la llei de cambres agràries de 1890 i la llei de sindicats de 1906. La Sociedad Agrícola Práctica, creada el 1902 en base a la primera llei, no tindrà els estatuts aprovats fins 1912, en el context de la nova llei. I serà reconeguda l'11 de novembre de 1916.⁸²

El tema de la formació serà considerat en els seus objectius i en la seva pràctica.

78. VICEDO RIUS, ENRIC, *Enric d'Hostalric i Colomer*.

79. FEDERACIÓ AGRÍCOLA CATALANA-BALEAR, *XVIII Congrés Agrícol celebrat a la Ciutat de Balaguer els dies 23 i 24 de maig del any 1915*, Barcelona: Estampa de F. Altés, 1917.

80. ENRIC VICEDO I JORDI SOLDEVILA, *Els moviments socials contemporanis. Treball, solidaritat i lluita a les terres de Lleida*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs - Pagès editors, 2015.

81. MAYAYO, ANDREU, *De pagesos a ciutadans. Cent anys de sindicalisme i cooperativisme agraris a Catalunya, 1893-1994*. Catarroja-Barcelona: Editorial Afers, 1995.

82. MINISTERIO DE AGRICULTURA. DIRECCIÓN GENERAL DE AGRICULTURA, *Censo estadístico de Sindicatos Agrícolas* BELLMUNT I FIGUERAS, JAUME., *100 anys d'història de l'horta i la Cooperativa Agrícola Práctica de Lleida (1902-2002)*, Lleida: Cooperativa Agrícola Práctica, 2002.

Artículo 1º. La Sociedad Agrícola Práctica tiene por objeto la asociación de los agricultores de esta provincia, como medio para la mejor defensa de los intereses generales de la Agricultura, mejoramiento de la clase agrícola y en especial de sus conocimientos científicos, así como proporcionar en forma económica a los individuos que la forman, aperos y máquinas agrícolas, abonos, plantas, semillas y demás elementos de la producción y fomento agrícola.

Artículo 2º. En el local de la Sociedad, se celebrarán conferencias, darán lecturas y sostendrán debates, sobre temas científicos relacionados con la agricultura, encaminándolos al perfeccionamiento cultural de los Socios, quienes podrán, además, disfrutar en dicho Centro, de todas las distracciones lícitas, propias de una reunión.

Art. 3º. La Sociedad estará regida por una Junta, que elegirán los socios de número a pluralidad de votos.

SOCIEDAD AGRÍCOLA PRACTICA DE LA PROVINCIA DE LÉRIDA, Reglamento, p. 5. Lleida: Imprenta "Joventut", 1912.

Tot i que l'aposta per la formació de la Societat Agrícola Pràctica és un tema poc estudiat, és cert que feu publicacions on incorporaren qüestions agràries, algunes de vida curta com la *Provincia Agrícola* (1911); d'altres puntuals com *La cartilla para el mejor empleo de los abonos* de Ricardo González; o bé el *Boletín Oficial de la Sociedad Agrícola Práctica de Lérida*, que creat el 1918 desapareixerà el 1923, coincidint amb la dictadura de Primo de Rivera.

Pensem que el problema aquí era molt diferent al d'Estat Units. La pagesia ja seguia rotacions que evitaven l'esgotament definitiu de les terres. Com si no la part central de l'horta de Lleida, de Balaguer, de Tàrraga, etc. hagués pogut produir des de l'edat mitjana amb uns adobs de base orgànica? El tema clau era el de la millor fertilització i, per tant, la introducció dels adobs químics i minerals era clau per a garantir la reposició equilibrada dels nutrients esmerçats en la producció.

Els sindicats-cooperatius de les terres de Lleida es dirigiren sobretot a la compra d'inputs i a l'establiment de mitjans de producció —molins fariners, premses de vi i d'oli,... La venda cooperativa a gran escala era quelcom més complex, ja que significava competir en unes xarxes comercials controlades per comerciants poderosos, com ha posat de manifest Antoni Saumell⁸³ pel Penedès, en analitzar les dificultats dels cellers-cooperatius per tal de controlar la comercialització del vi.

83. SAUMELL, ANTONI, *Viticultura i associacionisme a Catalunya: els cellers cooperatius del Penedès (1900-1936)*. Tarragona: Diputació de Tarragona, 2002.

El reglament de la Societat Agrícola Pràctica de Lleida no fa referència a la venda cooperativa. Per contra, el Sindicat Agrícola de la zona regable de l'Urgell pretenia, també,

(d) Afavorir la col·locació dels productes agrícoles de la cullita pròpia dels associats, constituint-se en Cooperativa per la venda dels mateixos⁸⁴.

Semblantment, a la Segarra, els sindicats de Guissona i Cervera desenvoluparen la producció cooperativa de farina i de pa en un context de monopoli pel Sindicat de Fariners. Els sindicats de Guissona i de Cervera pagaven preus del blat més elevats que els de mercat i venien fàcilment la farina per la seva qualitat, preu i gestió empresarial per a col·locar el producte. Per exemple, les campanyes 1931-32 i 1934-35 es mogueren per part del sindicat de Guissona a l'entorn de quatre milions de quilograms de blat. A més ambdós sindicats vengueren el pa que elaboraven a bon preu.⁸⁵

El *cooperative marketing* de manera important s'introduirà a les terres de Lleida en el marc de l'especialització frutera a partir de les dècades dels anys 1950s i 1960s, a través de cooperatives de primer i, més tard, de segon grau.⁸⁶

Font: MINISTERIO DE AGRICULTURA. DIRECCIÓN GENERAL DE AGRICULTURA, *Censo estadístico de Sindicatos Agrícolas y Comunidades de Labradores*, Madrid, 1934, pp. 172-180; 392-393.

84. *Estatuts del Sindicat Agrícola de la zona regable d'Urgell*, p. 7. Lleida: Tipografia Josep A. Pagès.

85. RAMON, JOSEP MARIA, *El sindicalisme agrari a la Segarra*, Lleida: Pagès editors, 1999.

86. Ementem només el treball pioner Lluch, LLUCH, ERNEST, I RAMON SERÓ, *La regió frutera de Lleida*. Barcelona: Servei d'Estudis de Banca Catalana, 1970.

Els moments en què hi hagué més legalitzacions fou el 1915-19, seguit de 1930-33 i 1920-24, cosa que no s'ha de confondre amb l'inici real de les activitats, molt anterior⁸⁷. La Societat Agrícola Pràctica (1902), el Sindicat de Guissona i sa comarca (1906), el de Cervera i sa comarca (1918), el d'Agramunt i la Cooperativa Lletera del Cadí a la Seu d'Urgell (1915) són exemples del sindicalisme més potent. A les Garrigues coincideixen en el quinquenni 1915-19 canvis polítics i culturals i el desenvolupament de sindicats-cooperatives vinculats a la transformació de l'oli⁸⁸.

El mateix any que la FACB tractava el tema de la vaca lletera, el 1915, sota l'impuls de Josep Zulueta Gomis, propietari, exdirector del Canal d'Urgell i expresident de la Federació d'Associacions Agrícoles de Catalunya, es crea la Cooperativa Lletera del Cadí a la Seu d'Urgell. Inicialment es dedicà a la indústria càrnia, la producció de mantega i formatge, Amb la fusió el 1935 amb la cooperativa lletera de Bellver de Cerdanya esdevingué la principal indústria làctica pirinenca.

5. CONCLUSIONS

Les experiències pioneres a Anglaterra pel que fa al món industrial foren el catalitzador d'un moviment a favor de l'educació de la població i de la cooperació econòmica que ben aviat s'estengué al món rural europeu i dels Estats Units.

Robert Owen fou el referent d'aquesta línia educativa, que fou incorporada ben aviat pel moviment cooperatiu de la Rochdale Society of Equitable Pioneers.

Aquesta experiència tingué un gran seguiment als Estats Units, des de la National Grange fins la Farmers' Educational and Coöperative Union, passant per les diverses formulacions de la National Farmers' Alliance.

El desenvolupament de la química orgànica de la mà de Justus von Liebig obre un camp nou a l'experimentació per tal d'assolir una fertilització més adequada segons el tipus de terra i el cultiu que es vulgui cultivar.

Tant a Europa com als Estats Units es produeix un procés de creació d'estacions experimentals. Com hem vist, comparant Estats Units amb Catalunya —i Espanya— el procés fou molt més decidit en el primer cas, amb finançaments molt importants (Morril Act, 1962).

87. Vegeu les entrades de diversos sindicats-cooperatives a CONXITA MIR, ANTONIETA JARNE, JOAN SAGUÉS I ENRIC VICEDO (2010, directors), *Diccionari biogràfic de les Terres de Lleida: Política, economia, societat i cultura (segle XX)*, Lleida, Alfazeta.

88. Sindicat Agrícola de les Borges Blanques (1912), Sindicat Agrícola de Torregrossa (1914), el Pla d'Urgell (1914), Sindicat de Maials (1917), Sindicat Agrícola de Vinaixa (1920), entre altres. F. Sales (1995): "Transformacions agràries a les Garrigues: 1860-1936: de l'especialització olivarera a la crisi del sector", *Recerques*, 29. J. J. Mateu (1996): *Terra i treball a les Garrigues*, Lleida, Pagès editors.

En conseqüència esdevé clau fer arribar els nous resultats a la pagesia europea, als grangers americans, la qual cosa fomenta l'extensió agrària: dos exemples són els Farmers' Institutes als Estats Units, amb el temps finançats amb fons dels estats i més tard amb fons federals; i els congressos de la FACB o les activitats de la Mancomunitat de Catalunya.

Si bé a les terres de Lleida, i a Europa, la pagesia practicava rotacions de cultius contrastades històricament, i es tractava de millorar-les i adobar-les adequadament, i d'incorporar adequadament nous cultius, com, per exemple, la remolatxa sucrera des del tombant dels segles XIX-XX; en el cas dels Estats Units els immigrants europeus havien fet un mateix cultiu en un mateix camp consecutivament, la qual cosa esgotava la terra i s'abandonava.⁸⁹ El problema no era només l'adobament sinó incorporar rotacions de cultius que, a Europa, es coneixien des de l'Edat Mitjana, millorats radicalment amb la revolució agrària holandesa i anglesa dels segles XVI a XVIII.

Tots aquests fets permeten posar en valor la formació que la mateixa família i societat pageses europees donaven als fills i filles. Les pràctiques agràries que es feien estaven adaptades a l'ecosistema i al moment històric, la qual cosa permet considerar-les com a quelcom dinàmic, resultat de l'experiència.

El desenvolupament del sindicalisme cooperatiu català es produeix al primer terç del segle XX, més tard que els casos anglès i nord-americà.

En uns moments en què ja s'estava generalitzant el *Cooperative Marketing* als Estats Units, a les terres de Lleida el cooperativisme encara es plantejava la compra d'inputs i la introducció d'alguns mitjans de producció com la clau. La venda cooperativa a gran escala serà una realitat dels anys 1950s-1960s coincidint amb l'especialització fruitera.

89. Ens referim als immigrants de la segona meitat del segle XIX i no als que poblaren les primeres tretze colònies.